KÖLCSEY BREVIÁRIUM

KÖLCSEY • FERENC

AZ · EMBER
A · GONDOLKODÓ
AZ · ÍRÓ

✶

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

SÍK • SÁNDOR

B U D A P E S T • 1 9 2 4

A MAGYAR KÖZÉPISKOLAI TANÁROK
NEMZETI SZÖVETSÉGÉNEK KIADÁSA

KÖLCSEY FERENC

AZ EMBER, A GONDOLKODÓ, AZ ÍRÓ
(KÖLCSEY-BREVIÁRIUM)

ÖSSZEÁLLÍTOTTA
SÍK SÁNDOR.

BUDAPEST, 1924.
A MAGYAR KÖZÉPISKOLAI TANÁROK NEMZETI
SZÖVETSÉGÉNEK KIADÁSA.

TARTALOM.

Oldal

Előszó 5
I. *Az ember* 7
1. Élete 7
2. Érzelmi világa 20
3. Világnézetének kifejlődése 33
II. A *gondolkodó* (Kölcsey eszmevilága) 49
1. Isten, vallás 49
2. Haza, magyarság 54
3. Élet, boldogság, erény, tudás 73
4. Művészet, irodalom 83
III. *Az író* 90
1. Munkásságának áttekintése 90
2. A költő 92
3. A szónok 101
4. A kritikus és esztétikus 104
A *Kölcsey-irodalom áttekintése* 108

Ez a kis könyv azt a megbecsülhetetlen kincset szeretné megsejtetni az olvasóval, amelyet Kölcsey Ferenc jelent a magyarság számára. Ezért minél hívebben és minél elevenebben óhajtja megrajzolni elsősorban Kölcsey emberi képét, egyéniségét, lelkivilágát, másodsorban gondolkodói és írói munkáját; még pedig olyan módon, hogy — a szempontok kijelölésén és az alapvonalak megvonásán kívül — ezt az egész szintézist magának Kölcseynek műveiből és leveleiből állítja össze, a Kölcsey-irodalom legjavának felhasználásával. A szemelvények és idézetek során pedig szeretne minél többet nyujtani Kölcsey műveinek abból a részéből, amely mindenki számára halhatatlan.

Adja Isten, hogy minél több magyar lélek megszeresse belőle a magyar multnak ezt az egyik legtisztább, legnemesebb és legmélyebb szellemét és minél többeknek váljék egészséges, ösztönző, termékenyítő lelki-táplálékává!

I. Az ember.

1. Élete.

Kölcsey 1833-ban egy Szemere Pálhoz intézett levelében megírta önéletrajzának vázlatát. A következőkben, némi rövidítésekkel, ezt közöljük.

A Kölcsey-nemzetség már ember emlékezetétől fogva Szatmár megyében törzsökösnek tartatott. A nemzetség levéltárában vagynak levelek fel a 13. századig. A nemzetség s a megyeiek elejétől fogva úgy hitték, hogy eredetünket Ázsiából vesszük s javainkat ex prima occupatione et divisione regni[1] bírjuk. Ez a nemzetségi régiség el nem korcsosult ivadékban arisztokráciai büszkeséget is ugyan, de szeretetet is táplál a hon, a nemzet és nemzetiség iránt. A költőben az arisztokráciai büszkeség talán nincs, de nemzeti büszkeség igen sok; s ez a hon és nemzet iránti szeretettel egybe igen természetesen olvad.

1790 aug. 8-án születtem Sződemeteren, 1796-ban vittek Debrecenbe tanulni; azon évben holt meg apám; anyámat 1802 februárban temették el.

Anyám halála után mindjárt érzettem a legelső mozdulatot keblemben (amennyire emlékezem). Bánatos vala az érzés, de szelíd. Egy papirosra írám fel a Bölöni Ágnes[2] nevét és még egyet, még

[1] Az ország elfoglalása és felosztása óta.
[2] Anyja.

egy nevet, mely nekem most is, 43. évemben, oly kedves, mint a 11 éves gyermeknek vala. De a név szentebb, mint ide írhassam; szentebb, mint a közönség e tárgyról valamit tudhasson. Tudnod kell, hogy anyám neve és az a másik egyforma, legalább egymásba olvadó érzést hoztak elő. Legelső versemet 13 éves koromban írtam; egy évvel előbb, mint a poézis mechanikáját[1] tanultam. Jól emlékezem, hogy a téma nem szerelem, de haza és király iránti szeretet vala. Még akkor Heltai magyar krónikáján s Cornelius Neposon kívül alig ismertem valamit. Akkor én jobban tudtam latinul, mint magyarul s magyar verset a kiadott témákon[2] kívül csak két esztendővel később kezdettem csinálni, minekutána tanulótársaim már előbb példával mentek előttem. Csokonai 1805-ben megholt; ott valék temetésén,[3] halála után egymásra jöttek ki versei; azok valának bálványaink. Akkortájban tanultam franciául. Tudod, hogy 1810-ben még egészen francia valék, mert első ifjúságom studiumi valának a franciák. Ez időben kezdék kevés görög nyelvet tanulni; de csak Anakreont olvastam.

1808-ban kezdék filozófiát tanulni s ez megragadott. Másik évben is, midőn jurista voltam, a filozófia történetével sok időt tölték. Ezen évben írtam legelébb Kazinczynak, mégpedig felvilágosításokat a közte és Kresznerics közt folyt pörben a Magyarország régi abrosza[4] dolgában. Kazinczy magához fűzött

[1] Mesterségét.
[2] Iskolai feladatok.
[3] Itt látta először Kazinczyt.
[4] Térkép.

s ajánlá a görög nyelvet. Akkor kezdém olvasni Homert stb. 1808-ban és 1809-ben sentimental lyrisch voltam.[1] Kazinczyval tett ismeretségem után előbbi verseimet egytől-egyig semmivé tettem.

Akkor a filozófia történetein kívül a 16. és 17. század latin íróit forgattam, de akkor jött kezembe Bayle Dictionnaire hist. et critique-je, mely reám sok oldalról hatott. Kétség és mélység és sok ízlés a nagy ember oldalai közé tartoznak. S bár az ő mélysége a későbbi franciák felületes voltától nagyon különböz: mégis ez iránta való tisztelet nagyon erősített engem a francia literatúra iránti tiszteletben. Akkortájban az egész francia literatura, t. i. a XIV. és XV. Lajos idejebeli, nyílva volt előttem. Németül csak 1809-ben kezdék, csak sok ösztönzés után tanulni. 1809-i őszön végeztem iskoláimat, 1810 január végivel mentem Pestre, hol egyfelől a jurateriai[2] kaszárnyában igen kedvem elleni, másfelől nálad[3] igen kedves órákat töltöttem.

Magyarul még jól, azaz grammatice még nem tudtam; Révai principiumival s a német literaturával általad ismerkedtem; de a poézis technikájában már előrehaladtam; a ritmust nagyon jókor felfogtam. Kazinczy első szonettjeire hasonló ritmusban felel-

[1] A német s az annak nyomán induló magyar érzelgős líra hatása alá került.

[2] Jogászság.

[3] Szemere Pálnál, akihez ezt az önéletrajzi levelet írja. Sz. és utóbb felesége, a széplelkű Szemere Krisztina, állottak legközelebb Kölcsey szívéhez. Élete legszebb napjait az ő házukban töltötte.

tem. Horvát[1] és Berzsenyi tettek a lamentabilis tonra[2] figyelmessé, mely verseimben uralkodott.

1810-i őszön elhagyám Pestet, s a következő esztendőben kezdém derültebb manírú[3] verseimet, 1812-ben vettem által jószágainkat s abban az évben egész 1814-i tavaszig Álmosdon laktam. Verseken kívül nem csináltam semmit. A magányos lak előbb, azután szerelmi helyhezet elkedvetlenítettek. Kazinczynak ritkán, másnak senkinek sem írtam. Szerelmem boldog volt volna, de én igyekeztem mindig elfelé szakasztani magamat; a név mellett, mit a 11 éves gyermek anyja neve mellé írt, minden más kötés hidegnek, bűnnek tetszett. Én kaptam az első alkalmon, hogy magamat elszakasszam, és Sámuel testvérem megházasodván, elhagytam Álmosdot s hozzátok jövék Pécelre, hol egy nyár a költésnek vala szentelve.

Pécelen gyönyörű, víg napokat éltünk, de égiháborúval vegyeseket. Azon a nyáron és a következő őszön... senki sem értett engem; te sem, édes Palim... Szerelmes lenni kezdék. Első pillantatban komolyan kapott meg; úgy véltem, hasonlít az ideálhoz, ami a gyermek szíve alatt egykor támadt, s azóta élni meg nem szűnt. Nem, édes Palim, ő nem vala olyan, nem vala az!...

Testvéreimmel megosztozván, Ádámmal együtt

[1] H. István, a történetíró; Szemere, Horvát és Vitkovics: Kazinczy pesti „lelkes triásza", Kölcsey barátai.
[2] A német szentimentális líra hatására.
[3] Modorú.

Csekén telepedtem le;[1] s az ottani különszakadás mindentől, aki engem érthetett volna, közel vitt a sülyedéshöz. Egyszer eljöttél hozzám, 1815-ben, s e jövetel következése Homér fordítása lőn; de ebbe is belefáradtam. Most nem gondolkozám egyébről, mint távozni.[2] Akkor nem vala még elég önismerésem, hogy a közdolgokba avatkozás által derítsem ki lelkemet; tanácslóm pedig sem nem volt, sem nem lehetett. Testvéremmel s egyik rokonommal jószágom iránt egyezkedtem, s mentem ismét Pécelre és Pestre (1817 január).

Ekkor kezdődött Pesten a Tudományos Gyűjtemény. Engem 1813-ban még Álmosdon laktomban szólított meg Döbrentei, s kért aesthetico-kritikai értekezést Csokonairól. Küldtem neki verseket; de azokat ő nem érté, 1814-ben írám Csokonai recensióját;[3] de ő addig kívánt abban változtatásokat, addig késett kiadásával, hogy a Tud. Gyüjt. indulásba jött s én felszólíttatva odaadám Csokonait, s készítém hozzá Kis[4] recensióját. Csokonai recensiója, mint előbb az Antimondolat,[5] nekem sok ellenséget

[1] Rokonai szerették volna, ha állást vállal — (ügyvéd volt és a debreceni kollégium 21 éves korában tanárnak hívja) — mert öröksége kicsiny. „Hozzáteszem lelkem függetlenségét és így elég lesz" — válaszolta Kölcsey.

[2] Elköltözni a faluból, barátai közé.

[3] Bírálat.

[4] Kis János, költő.

[5] A Kazinczyt és a nyelvújítást gúnyoló *Mondolatra* írt *Felelet a Mondolatra*, melyet Kölcsey Szemerével szerzett; ebben védik Kazinczyt és szellemesen gúnyolják a nyelvújítás ellenségeit.

szerze. Berzsenyivel hogyan jártam,[1] te legjobban tudod.

1817 április. Pestről haza mentem; jószágcontractusom semmivé tétetett és így a terv is, hogy Pesten lakhassam. Annyi szíváldozat után, az ifjúság első éveitől fogva, ez kínosan ért.

1815—1817. kevés verset írtam, lelkem sötét volt. Akkor jövendőm minden kedves képeinek elsülyedése után iszonyú hánykódásban valék. Örömmel választottam volna klastromot is. Ádám[2] iszonyú zavarba hozta jószágunkat s ennek rossz következései azt tevék, hogy nekem Csekéből kiszabadulni, vagy ott (bár dolgom semmi sem volt) tudományim után látni nem lehetett.

1818—1823. Kölcsén és Csekén igen keveset dolgoztam, de dalaim alakja ekkor fejlett ki. Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki), ha sötét képeim engedték, a paraszt dal tonját[3] találgatám. Nehezebb studiumom egész életemben nem vala. Ennyi hasznát vettem azon egynehány néma esztendőnek. Ezen epochában jöttél egyszer Csekébe s láttad dalaim elsőit, láttad a Vanitatum elejét; mi a sokat vesztett kebelből azután származott,

[1] Berzsenyit K. igazságos, de kissé ridegen fogalmazott bírálata annyira elkeserítette, hogy nem írt több verset, hanem esztétikai tanulmányokra adta magát, hogy felelhessen Kölcseynek, akinek különben sohasem tudott megbocsátani.

[2] Testvére.

[3] Hangját, stílusát.

minekutána veszteségit az emberi élet nevetséges parányiságához és mulandóságához mérve, nyugalmas megvetéssel tekinthette. Ezen érzésnek, mit az utolsó szavak nagyon csonkán fejeznek ki, nyomait láthatod sok akkori verseimben. Ezen epochámban tartám magam körül Kölcsey Lenkát, testvérem leányát. Még beszélleni alig tudott, hogy hozzám hozták s a gyermek vala egyetlen időtöltésem.

1823 végén házasodott meg Ádám, s ettől fogva én még inkább zárkózva éltem, mint azelőtt. Ekkor ismét szíváldozatokat követtem el magamon. Lenkát visszaadám; az nekem akkor nagyon fájt, életemnek (akkori körülményeinkhez képest) egyik vesztesége sem volt kínosabb.

1826 február. Vilma[1] Surányba jött s kényszerített újra hozzád indulnom. Tehát ismét együtt valánk s az Élet és Literatura számára kritikáztam. A közelebb mult kilenc év alatt igen keveset s igen ritkán olvastam: ez sok gondolkozásra adott időt. Innen talán, hogy valami mélység van írásaimban. Te ösztönzél, hogy az oratori pályát próbáljam. Haza menvén dolgozám ifjúkori studiumom következésében a filozófiai történeteket és a beszédet. S talán végeztem is volna holmit, de Ádám meghalt. Mindig vártam, hogy ő vagy saját szorgalma, vagy felesége successiója[2] által kiragadja magát bukásaiból s osztályrészemért adhat annyit, hogy Pestre menvén tudományoknak élhessek. Most vége lőn mindennek. Mit tenni? Ez a gondolat eltépte életem

[1] Szemere Pálné.
[2] Öröksége.

minden reményeit. Özvegy és árva maradt, s a nagy, a tehetős rokonságból segédre senki nem kelt; számot veték magammal, azt hivém, lészen erőm a világ bajaiba lépni, bár hosszú elszögellés miatt erejim, gyakorlat nélkül valának s gazda lettem, s (1829) hivatalbeli. Egyik mint másik állapot küzdéssel jár, de mint literatorra nagy befolyással volt. Ettől kezdve az oratori pálya, több élet munkáimban stb.

*

1829-ben Szatmár megye tiszti aljegyzője, utóbb főjegyzője lett és ettől kezdve haláláig a közért telt el tevékeny élete. Wesselényi Miklós oldalán résztvesz megyéjének az alkotmánysértések elleni küzdelmében, sokat dolgozik és küzd az adózó nép sorsának javításáért. „Szatmár megye tolla és ajka volt," (Gyulai.)

Az 1832—36-i országgyűlésre a megye követté választja. 1832 december 11-én megérkezik Pozsonyba, az országgyűlésre :

Még a nádor nincs itt; az egymásután érkező követek téli lakaikat rendelgetik; s én szobámba zárkózva gondolkozom a hazáról, melynek nevében jöttem munkálni és minden bizonnyal — küzdeni.

Ím ez a haza, mely gyermekségem álmaiba, mely ifjú- és férfikorom érzelmeibe lángvonásokkal szövé szent képét! ez a haza, melynek dicsőségeért meghalni oly régi s oly szép gondolata vala lelkemnek; s melynek háromszáz évű sebeit szívem alatt ezerszer érzém megújulni! Ez a haza, mely Plutarch hőseit olvastomban egyetlenegy ideálja volt az ifjúnak; melynek nevével összeolvadt keblemben min-

den, amit hit és remény, hűség és szerelem, — minden, amit az emberiség legforróbb és tisztább érzelmei nyujthatnak. És e hazáért szenvedett Hunyady hálátlanságot és üldözést; e hazáért patakzott a Zrínyiek vére, e hazáért választott sok nemes önkényt számkivetést, szerelemből fosztván meg magát attól, amihez élte minden boldogságát kötötte.

S te mit fogsz érette tenni? Mit fogsz tenni most, midőn álmok helyett való pálya nyílik előtted? Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik 20 év óta borongnak kebledben? Lesz-e bátorságod szembeszállani minden akadállyal, mik az új, ismeretlen pályázó útát ezer felől elzárják? Fogsz-e tűrni rettentést, ki barátság és szeretet karjából léptél ki? Fogsz-e tűrni jéghidegséget, kit forró kebel ápolt mindeddig? Fogsz-e tűrni hálátlanságot és félreértést, kiért a szenvedés óráiban meleg könnyek hullottak, s kinek szeszélyeit is kedvező pillantások szelíden fogadták?

Fogsz-e ostromot is állani a kísértések közt? Fogsz-e híven maradni, ha tántorodásra bér tétetik? Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhágy; ha bűnnek mondatik, amit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzetve sülyedez? Oh jól érzem én, mit és mennyit kellene tennem; te pedig ott fenn, vagy itt benn, ki mindeddig tisztán megőrzéd e kebelt, adj segédet mind végiglen. *Országgyűlési Napló.*

Ez imádsághoz híven küzdött és hatott a pozsonyi országgyűlésen. Tudományával növelte az ellenzék erejét, feddhetetlen jellemével súlyát és szónoklatával fényt és meleget árasztott. Széchenyi és Deák, akik

szintén megjelentek ez országgyűlésen, bizonyára felülmulták őt a politikai eszmék gazdagsága, mélysége és parlamenti taktika tekintetében, de ott, ahol nagy eszméket nagy érzelmekkel kellett védeni és szívet-lelket megindítani, ott Kölcseyé volt az elsőség. Egyaránt felszólalt ő a sérelmek és reformok ügyében, de mégis a nemzeti egység eszméje volt az, ami leginkább áthatotta a lelkét.

(*Gyulai* emlékbeszéde.)

A tiszai követek asztalánál egy férfi állott, kinek halk szózata szent pietás ihletéseként rezgett végig a csontvelőkön. Egy erős lélek töredékeny test láncai között. Tar agyát őszbe vegyült kevés hajszál lengte körül; színtelen arcán ezernyi átvirrasztott éjnek tikkadtsága ült; egyetlen szemében a nemzet mult s jelen bánata tükrözött. Szava tompa, mély és érctelen, mint egy síri hang, melynek monotón egyformasága csak ritkán, csak az indulatok legfőbb hevében szállongott alá; és lőn még tompább, még érctelenebb, még síriasabb, mikor aztán ökölbe szorított jobbját emelve, a reá meresztett szemek előtt úgy állott, mint egy túlvilági lény, kinek szellemszavát nem úgy, mint másét, érzékletek segedelmével, hanem közvetlenül lelkünk lelkével véltük hallani. És e síri hangra síri csendesség figyelmezett, melyet csak az érzelmek villanyos kitörése szakasztott félbe. *Kossuth L.* Pesti Hirlap, 1842.

1835-ben megyéje a jobbágyság kérdésében megváltoztatja a követi utasításokat. Kölcsey nem változtatja elvét: lemond a követi megbízásról és remek szavakban búcsúzik a Rendektől:

Távol vagyunk a büszkeségtől, magunkat csalhatatlanoknak gondolni. A velünk ellenkező véleményűektől sohasem kívántuk, hogy elveinknek hódoljanak; tőlük azt kérjük, bennünk csak a meggyőződés tisztaságát tekintsék. S ha szív és ajak egybehangzik, egyenességünket bűnnek ne tartsák; s engedjék nekünk a vigasztalást: lelkünk üdvösségét saját hitünk szerint kereshetni.

Jelszavaink valának: haza és haladás. Azok, kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképen a maradás szónak több jelentése van. Korszerinti haladás épenmaradást hoz magával; vesztegmaradás következése pedig a senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; Isten virrassza fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját! Oly kívánság, melyet a T. K. K. és R. R.[1] mindegyike együtt érez velünk. Elválunk, T. R. R.;[2] de vétségeinkért bocsánatot nem kérünk. Mint ember nem bántottunk senkit, mint követ elveink mellett harcoltunk, s e harc a haza színe előtt folytatva, céljaiban szentebb vala, mint vétséggé válhasson.

De köszönetet mondunk részint türelemért, részint forró, hív barátságért. Ennek emlékezete fogja éltünk legvégső napjait is felderíteni. Utolsó kérelmünk ez: tartsanak fenn a T. R. R. számunkra egy kis helyet szíveikben, de csak addig, míg a hazának, a nemzetnek s az emberiségnek hívei lenni megszűnünk.

Az országgyűlés aznap nem ülésezett tovább tisztelete

[1] Tek. Karok és Rendek.
[2] Tek. Rendek.

jeléül, az ifjúság gyászszalagot tűzött kalapjára, Kossuth gyászkeretben küldte szét e napról Országgyűlési Tudósításait és a távozó Kölcseyt a lelkes tömeg Köpcsényig kísérte.

*

Odahaza nehéz anyagi helyzetet talál. Utolsó éveit anyagi gondok és a hazafias aggodalom, majd kétségbeesés gyötrelmei töltik be. Megyén és országgyűlésen erőszakot, tehetetlenséget és romlást lát. Az üldözött Wesselényi ügyvédi védelmének szenteli éjét-napját és megírja utolsó költeményét, a magyar költészet legkétségbeesettebb darabját: *Zrínyi második énekét.* (70. l.)

1836-ban az Akadémiában emlékbeszédet mond Berzsenyi Dániel felett. A beszéd végén megható szavakkal emlékezik mindkettejük ifjúságára, irodalmi harcukra:

Az ifjú, Tek. Társaság, az ifjú, ki a nemzet nagy énekesét megítélni merész volt, s ki e merészséget oly felette drágán, Berzsenyi elhűlésével fizette meg, ez az ifjú — én valék.

Hosszú idő folya le; a fiatalság reményteljes napjai elenyésztek; s most őszült hajszálaimmal, hideg valóságtól kihűtött kebellel állok itt; s a multra visszatekintvén kérdezem magamtól: ősz gyermek, számláld el a hasznot, mi ifjúkori tettedből származik!

Korodra akartál hatni? korlátolt kicsiny erődhez nehéz akarat! és hatással lenni a korra, nem is mindig kívánatos. Társaid megérzik a rázást, ha álmaikat bolygatod; de nem kérdik, honnan indulsz s hová mégy? s tettél jót vagy rosszat, magadnak

tevéd; és a sokaság járja az utat, merre az ezerképen változó vélemény árja ragadozza; a zseni pedig sasként felszáll és elrohan, s öntudatlan szabja a törvényt, mit követni csak ő bír erővel.

Berzsenyi még élt, de mélyebben vonult magába; lassanként elnémult az ének szózata; komoly vizsgálat foglalá el az alkotó költészet helyét s ő könyvei közt, háznépe karjaiban elhúnyt, a nélkül, hogy békejobbot nyujtott volna annak, ki huszonhat év előtt dagadó kebellel vevé tőle búcsúját.

Árnyéka az elköltözöttnek, sírod felett zeng az engesztelő szózat! Nemsokára követlek tégedet, s a maradék írói harcainkat nem fogja ismerni; s neveinket békés gondolattal nevezendi egymás mellett, ha korunk énekeseire visszaemlékezik. Emberek valánk; miért szégyenelnők azt? Az élet utai keresztüljárnak egymáson; s leggyakrabban elveink szentsége sem oltalmazhat meg akár tévedéstől, akár félreértéstől: de a sírdomb békesség laka; s küszöbén emberi érdek nem léphet be. Te a földi leplet, s vele a halandó gyarlóságait levetkezéd. Elköltözött az ember: a költő miénk, e nemzeté maradt végiglen; a nemzeté, mely neved és dicsőséged szent örökség gyanánt birandja.

Ezek a gyönyörű szavak összefonódnak lelkünkben Kölcsey emlékével. 1838 augusztus 24-én, Csekén húnyta le szemeit. Mikor Wesselényi meghallotta a gyászhírt, összerázkódott és kezébe temette arcát: „Ő nem volt közénk való."

2. Érzelmi világa.

Kölcsey érzelmi világát, egész gazdag és mélységes, meleg kedélyéletét, úgy látszik, két alaptulajdonsága magyarázza: kivételesen finomult *érzékenysége* és lelkének veleszületett nemes *erkölcsi előkelősége*.

Érzékenysége öröklött tulajdonság volt; szervezetének kevésbbé erőteljes alkotása, gyermekkori betegsége, félszemének elvesztése, korai árvasága, idegenek között, a debreceni kollégiumnak hajlamaival teljesen ellenkező nyersebb légkörében való neveltetése, utóbb falusi magánya és családtalan élete, a korabeli irodalom szentimentális levegője: mindez csak erősitette ezt az ősi sorsdöntő érzékenységet.

Én olyan vagyok, mint a thermometrumi kéneső, mely a levegői változások legkisebbikét is megérzi. Levele *Szemere Pálhoz*, 1817.

Te tudod, hogy ez a te érzelékeny Barátod mily gyönge és erő nélkűl való. *U. o.* 1816.

Tisztában van érzékenysége okaival is.

Nekem a sors *csapongó fantáziával vérző keblet* adott együtt. Szenvedek én, mint senki itt körülem nem szenved; egy szó, egy tekintet, egy távol sejdítés lever engem s nemsokára elemésztődöm én. Tizenkilencedik évemet töltém, midőn Debrecent elhagyám, ismeretlen a világgal, ismeretlen önmagammal, csak azon körben álmodozhattam, melyet könyveim között vontam magamnak, s ezt végtelennek s áthághatatlannak tartottam. Kiléptem végre. Gyermeki, de szép plánumok lettek semmivé; nem volt ember, ki értse

a forró ifjút ; úgy tanítottak meg engemet, mint Tassót Antonio;[1] látván, hogy sehol magamat fel nem lelhetem, összevonultam s külsőm, melyet azelőtt a belső láng úgy öntött el, mint a táncoló lyány arcát az öröm, komoly lett és hideg. *Lev. Kazinczyhoz*, 1813.

Az én belsőm tűzzel teljes, de külsőm, ezen nyomorúlt alkotmányú test, mindenre alkalmatlan. Szerfelett puha vagyok s ezen rövid látású szem, ezen többnyire zúgó fej azt teszik, hogy félve lépjek minden társaságba, hol nagyon ismeretes emberekre nem találhatok.

Kazinczyhoz, 1814.

Én idegen emberrel most is sokszor, de ezelőtt mindég szótlan s hidegen bezárt valék, a mesterséget pedig : mutatni, mi lakik bennem, hacsak meleg érintés által keblem fel nem nyílt, sohasem tudtam, sohasem akartam tudni.

Szemeréhez, 1833.

Ez a lélekvesztő szentimentalizmus, mely neveltetésemnek és életkörülményeimnek következése, sohasem fog belőlem kifogyni.

Kállay Ferenchez, 1815.

Ez az érzékeny, minden benyomásra remegni kész lélek félve, a szeretetnek, a melegségnek szomjas vágyával közeledik az emberekhez.

Én szeretni tudok, mint senki nem szeretett és szerettetni óhajtok, mint senki nem szerettetett.

Döbrenteyhez, 1813.

[1] Goethe Torquato Tassó-jában.

Ha jót teszek, azért teszem, hogy szerettessem; ha szeretek, azért, mert én különben nem élhetek.

U. o.

Az én lelkem szimpátiából volt alkotva.

U. ahhoz 1816.

Haljak meg én, ha engem többé senki nem szeret. *Szemeréhez,* 1816.

De ez a szeretetvágy éppen túlságos érzékenysége miatt alig szerez neki mást, mint szenvedést. Debrecen: „szenvedési helye" — az emberek itt „hidegek és pulyák". Szülei nincsenek, testvérei alig értik. A szerelem háromszor közeledik hozzá, mind a három pillanatnyi illanás: mélyen érzékeny lelke egészen megértő, egészen rokon lélekért eped s ebből engedni nem tud; az eszményt a felhős magasságokba helyezi és az élettől azt követeli, hogy amahhoz hasonlítson; csodálatos ragaszkodással őrzi magában azt a szelid álomképet, amelyet a 11 éves gyermek állított fel lelkében: a döntő szótól mindannyiszor visszarettent. Nőtlen marad. Úgy érzi, hogy nem született a családi boldogságra. Huszonnégyéves korában azt írja, hogy a szerelemnél „fentebb s nehezebb tárgyakért esdeklik".

Kállayhoz, 1814.

Azt mondja La Bruyère, hogy aki valaha nagy lépéseket tett a szerelemben, az a barátság örömeiről nem sokat fog tartani s megfordítva, akinek szíve a barátságért lángol, az a szerelembe mélyen soha nem fog ereszkedni. Én az utolsó klasszisból vagyok.

Kállayhoz, 1816.

Annál szomjasabb lélekkel fordul barátaihoz. A boldogság legfőbb fokát újra meg újra a baráti kör melegétől várja.

Én az én Szemerémet ki szeretném kapni mostani körülményeiből, vele és teveled együtt egy boldog, csendes körbe húzni magunkat. Erre egy óránvira Kazinczy laknék . . . másutt ismét nem távolabb Döbrentey s a pajkosságnak két mestere, Horvát és Vitkovics. Képzeld magadnak ezen álmot minden kecseivel együtt s gondold, mintha Plátónak ideája s a wielandi tündérország valóban existálnának s ezáltal tedd amazt hihetővé. De vigyázz, hogy szemeidet fel ne nyisd, se kezeddel a hideg falhoz ne érj, mert így könnyen felébrednél s a szép álom füstté lenne. *Kállayhoz*, 1815.

De ez sem adatott meg neki. Álmosdon, Csekén kell élnie, távol barátaitól, csak a levelezés — az akkori postaviszonyok melletti keserves levelezés! — tartja benne a lelket. Ezekben a levelekben ömlik ki a lelke barátai — Szemeréék, Kazinczy, Kállay — felé.

Vegyed tőlem a vallástételt, hogy én téged mindenekfelett szeretlek. *Szemeréhez*, 1816.

Mivé lennék én, szeretett barátom, mivé lettem volna én százszor már életemben, ha te engem a legtisztább, legszentebb testvéri szeretettel körül nem ölelnél! *U. o.* 1817.

Éljünk egymásban, éljünk egymásnak. Bármily kedvetlenek a körülmények, bármily híjában legyen fáradásunk: de ha literaturánk idegen maradt volna előttem, mi pótolhatta volna ki azon örömöket,

melyek Kazinczynak, Szemerének s másoknak barátságokban s most kevés idők óta a tiédben, nékem nyíltanak? *Döbrenteyhez*, 1814.

Falun kell élnie, ahol száműzöttnek érzi magát, ahol a lelkét zsibbadni, parlagiasodni érzi.

Európának minden emberei között ki száműzöttebb, mint mi és miköztünk — én?

Bártfay Lászlóhoz, 1834.

Ezen buta, tompító magány kedvező lehetne talán valamely compilatornak, de a poéta inkább sorvad itt, mint bárhol; neki fénylő társalkodás nem kedves, de egyetértő, összehangzó szívért esdeklik szüntelen s ha ezen kincs tőle megtagadtatik, lehet ugyan ő világ önmagának, de ezen világ olyan, mint az árnyak országa: sivatag és borzasztó.

Döbrenteyhez, 1814.

Tele nagy érzésekkel, mint az elválasztottak, jöttem karjaitok közül, s észre sem vettem, midőn egy közönséges földmívelő lett belőlem.

Szemeréhez, 1813.

Hogyha pályád ellenébe
Küzd az álnok vad gőgjébe
S tőrt hány minden lépteden
S nincs ki nyujtson hív oltalmat
Vészhozó ösvényeden:
Menj! s temesd el bús fájdalmad
Hol reád vár szent *magány*;
S vonj korlátot álmaidból,
S alkoss ideáljaidból
Szebb világot alkonyán. *Tanács.*

Semmitől sem irtózom inkább, mint a pillantattól, melyben otthon szekeremről leszállandó leszek.

Szemeréhez, 1826.

Lelke bizonyos daccal temetkezik belé ebbe a kényszerű magányba, él magának, gondolatainak, belső élményeinek. Egy-egy nehezebb időszakban elhatalmasodik rajta a lelki zsibbadás, 1817-ben:

„Egy egész hónapig semmit sem tettem, csak magamba mélyedve napról-napra éltem."

Önéletrajzi levele.

1818—1823-ban:

„Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam, volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki."

U. o.

1825—1826-ban:

„Ez utolsó epochában egész éven keresztül is nem mentem ki szobámból ebédelni; magamban voltam mindig."

U. o.

Milyen mélységes és gazdag belső életet élhetett az ilyen években, abból sejthető, hogy költészetének nem egy legremekebb alkotása ebből az időből való (Hymnus, Vanitatum vanitas). Hogy azonban ez az élet nem lehetett hatalmas belső küzdelmek nélkül, azt nem nehéz elgondolni.

Az ég bőven osztogat mindennek mindent, örömet és bánatot; de szívet, mely így gyötörje magát, mint ez az enyém, talán még senkinek nem adott.

Önpanaszok.

Nekem mindig csudás hajlandóságom volt áldozatok alá vetni a szívet. Azért-e, mert akkor, mikor lehetett volna s úgy, amint lehetett volna, szerencsés lenni nem tudott? Azért-e, mert a temérdek sokat, miket a szív kívánt, elérni lehetetlen volt, kevés pedig inkább nem kellett? Az ég tudja! Elég, hogy én akart és keresett áldozatokkal s nélkülözésekkel gyötörtem magamat az élet legszebb szakaszán, s ez engem a hypochondria sötétségéhez siettetett.

Önéletrajzi levele.

Erőm legszebb részét arra kell felpazérlanom, hogy lelkem nyugalmát fenntarthassam; s ennél a pazérlásnak szerencsétlenebb neme nincs.

Szemeréhez, 1837.

A folytonos csalódások, sötét perceiben, egész az embergyűlöletig űzik:

Mennél tovább élek, édes Palim, annál inkább utálom az embert, ezt a nyomorult, nevetséges, álnok kígyó nemzetséget. *Szemeréhez*, 1820.

De ezek csak pillanatok, — és még ezeken is keresztülcsillan a barátság fénye:

Ezerszer mondám előtted, hogy nem szeretem az embereket; ezer okaim valának, hogy sötét óráimban ez utálatra méltó fajt átkozom, de legkínosabb paroxismusaimban is visszatoltam-e baráti kezet, melyet felém te nyujtál? *Szemeréhez*, 1826.

Ennek a magába vonult, gyötrelmes, szinte görcsszerűen fájó lelkiállapotnak különben remek rajzát adja egyik legérdekesebb, a korabeli szentimentális líra talajából

fakadó, de mély belső igazságával és erejével abból kiemelkedő, szinte modern hangú költeményében, az *Elfojtódás*ban.

Elfojtódás.

Oh sírni, sírni, sírni,
Mint nem sírt senki még
Az elsülyedt boldogság után,
Mint nem sírt senki még
Legfelső pontján fájdalmának,
Ki tud? ki tud?

Ah, fájdalom
Lángoló, mint az enyém, csapongó s mély,
Nincsen több, nincs sehol!

S mért nem forr könyű szememben?
S mért, hogy szívem nem reped meg
Vérözönnel keblemen?

De ezek a hangulatok is elmúlnak, az elfojtódás lassan feloldódik, a fájdalom megtalálja az enyhítő „édes könnyet" (Werther korában vagyunk!) és a költő eljut a csendes, melancholikus lemondás meleg békéjéhez:

Hervadsz, hervadsz
Szerelem rózsája!
Nem kell nékem
Remény violája;
Ujjaim csak
Nefelejtset szednek
Bús estvéjén
Bús emlékezetnek.

Hervadsz . . .

Ami megmarad belőle egész költészetén mindvégig egyik fő uralkodónak: csendes, szelíd, fájdalmas vágy valami más, valami ismeretlen világ után, ahol az Ideál, a tiszta, nem földi szépség uralkodik.

Érzem, de nem tudám nevét szivem honának,
Egy más Paphos vala az, s egy más Arkádia.

Ideál.

Lelkem minden gondolatja
Lágy érzésbe sülyedez.
Szivem habzik, mint az ének,
S cseppje hő szemem könnyének
Vizen, parton, erdőn túl
Ismeretlen tárgyért hull.

Alkonyi dal.

Röppenj, röppenj, szűk Jelenlét!
Keskeny nékem e határ.
Mult s jövő tekintetemnek
Messze, messze, messze int.
Ismeretlen szent haza,
Hol vagy ah, rendelve nékem,
Nyugtalan sziv, merre vágysz?

Költő.

Csolnakon.

Ültem csolnakomban
Habzó vizen,
Hallék zúgni darvat
Röptébe fenn.

Röpülsz égi vándor,
Föld s víz felett,
Vajha szállni tudnék
Én is veled!

Indultál keresni
Más jobb határt,
Langy tavaszt, virítót,
S tenyésző nyárt.
Én is, hajh, keresnék,
Szállván veled,
Más boldog határon
Hű fedelet!

Lelnék én tanyácskát,
És szép eget,
Hol telet ne látnék
S búfelleget;
Hol teljes reménnyel,
Mint szivárvány
Tünne fel minden nap
Más nap után.

S ott, hol esti szél leng
Zöld fák közül,
Forrás ömledezne
Kunyhóm körül.
Isten hozzád csolnak,
S te vészes part,
Hű kegyes nyit ott rám
Remegő kart.

Ülök csolnakomban,
Habzó vizen,
Hallok zúgni darvat
Röptébe fenn.
Röpülj égi vándor,
Föld s víz felett,
Sorsom, ah nem adta
Szállnom veled!

Esti dal.

Kertemre szelíden
Az estve leszáll;
Lágy szél nyög epedve
Virágainál,
S míg szél nyög epedve
Virágainál,
Harmatja szememnek
Azokra leszáll.

Nem látod-e lányka,
Hűs árnyaimat?
Jer s tépd kebeledbe
Virágaimat!
S harmatja szememnek
Ha róluk lehull,
Lassan leperegve
Szivedre vonul.

Búsan csörög a hab,
A fülmile zeng,
Fenn a szerelemnek
Szép csillaga leng.

Mit nézsz mosolyogva
Sugárid alól?
Ah lelkem öleld ki
Borulatiból!

Titkom kebelemben
Oly csendes, oly hív!
Mért habzik alatta,
Mit vérzik e szív?
Árnyékba körűle
Hűs nyugalom ül,
Lángérzete mégis
Messzére hevül!

Lángod tele mellem
Alatt viselem;
Légy idvez örökre
Arany szerelem!
Boldog, ki merenghet,
Hullámid felett,
S révpartod ölébe
Visz hű kebelet!

Néha mégis hidegnek érzi ezt a nyugalmat:

Azon mértékben, melyben keblem ereje edződik, bizonyos hidegséggel párosult nyugalom kezd körülem és bennem terjedezni . . . Valaha, midőn szenvedtem, naiv ömlengéssel vittem más kebléhez panaszaimat; most megtanultam magamban állani s körülményeimmel dacolni. *Szemeréhez*, 1838.

Pedig nem hidegség, nem tompultság ez: lelkének veleszületett előkelősége, magas erkölcsi ösztöne, legmé-

lyebb, tiszta nemessége teremti meg. Megteremti a filozófus bölcs megadása, a Gondviselés akaratán való megnyugvása, lelkének ősi vallásos ösztöne, az egész egyéniségét eltöltő meleg emberszeretet és a másokért való önzetlen munka, amelynek egész életét odaadja.

Én már *jót várni régen megszűntem* a nélkül, hogy hitemben, mit eddig követék s mi bennem (az apostol kitételeként) nem vala megholt állat, megrendültem volna. *Bártfayhoz*, 1838.

Csak mégis szép, *mégis jó ez a világ*. Ha minden becsületes ember kettőt vagy hármat talál, kiben meg nem csalatkozik, úgy nincs okunk panaszra. *Vilma*.

Az én *pályám tövises pálya*. Én háznépemet gonddal, törődéssel táplálom; én gazdaságom ezer kedvetlenségeit szenvedem; s mindemellett a közdolgok lélekkínzó folyamában úgy veszek részt, hogy fájdalmakat aratok s éltem nyugalmát nem egyszer kockáztatom. S mind e bajokban egyedül munkásságom s önérzésem az, ami csüggedetlen tart; ami lelkemet nemcsak elég erőssé, de nyugodalmasan vidámmá is teszi. *Bártfayhoz*, 1837.

Jókor támadt s hamar eltűnt remények; lángoló, de tárgyat nem lelt indulatok; sivatag jelen s alaktalan jövendő: ime a tündérkor, mely ifjúságomat körüllebegé vala! Nem sokkal adott többet a férfikor; és sorsomat mostohának még sem mondhatom; mert találtam egy-két hű keblet; mert korunk s hazánk néhány jeleseinek szeretetét viendem síromba. *Parainesis*.

Megtalálja magát, jobbik énjét. Mintegy magának adja ki a jelszót:

Az élet főcélja: tett. Tehát tégy! S tégy minden jót, ami tőled telik s mindenütt, hol alkalom nyílik.

Parainesis.

És Kölcsey tett is. Ennek a mimosa pudica-léleknek, ennek a csupa-szív, csupa-könny, csupa-érzékenység szentimentális költőnek élete második fele csupa tett, csupa akció, csupa gyakorlati alkotó munka. Kezeli gazdaságát, gondoskodik elhúnyt bátyja özvegyéről, neveli Kálmán unokaöccsét, tisztviselősködik a megyénél, ír, beszél, hivatalt visz, követ lesz, figyel, szónokol, elnököl, tanácskozik, fogalmaz feliratot, átiratot, jegyzőkönyvet, törvényjavaslatot, vezet politikusokat, védi Wesselényit, — és közben ír és alkot, verset, Országgyűlési Naplót, klasszikus szónoklatot, Wesselényi védelmét, novellát, — mindig másért, mindig a közért: ebben a nagy, ölelő, tevékeny szeretetben találta meg nagy szíve azt a kielégülést, amelyre szomjazott.

Mindezzel párhuzamosan pedig kialakul benne egy tiszta, egyszerű, nemes világnézet, amely az említett kedélyvilág gyökérzetéből szívja éltető nedveit és alapjává lesz ennek a nagyszabású, termékeny, szép életnek.

3. Világnézetének kifejlődése.

Kölcsey világnézetének első csirái a debreceni években fejlődtek ki. A visszavonuló, érzékeny lelkű, méla gyermek, aki elvesztett édesanyjának és egy aggódva titkolt gyermekszerelemnek melancholikus emlékeit rejti szívébe.

nem nyílik meg a kollégiumban és nem veszi magába a debreceni nevelés magvait. Kedves könyveivel és egykét érzelmesen szeretett rokonlelkű társával elvonul az iskolai élet zajából és annak az új világnak él, amelyet a latin nyelv kulcsa nyitott meg szemének. Cornelius Nepos ill. Plutarchos Kölcsey első nevelője. Barátjával Akropolist épít homokból és emlékbeszédeket mondanak a latin és görög hősökről. Ezek a gyermek Kölcsey első játékai, ennek az antik világnak nemes humanizmusából, puritán férfiasságából, kissé patetikus hazafi-moráljából rakódik le Kölcsey szellemi világának legalsó rétege. A kollégium protestáns levegője, úgy látszik, semmi nyomot nem hagyott rajta. A kálvinista vallásoktatás nyomtalanul megy el fölötte. A kereszténységet az evangéliumon kívül a német írókból ismeri meg, és szíve, ez a gazdag, a művészet melegét sóvárgó szív, kezdettől inkább a katholicizmus felé hajlik:

Gyermekkoromnak legszebb évét a görög filozófiának virágai között töltöttem el. Én a keresztyének vallását egyedül az Evangéliumokból, s Klopstocknak Messiásából ismerem. Olyan az egészen, mint az Eleusisi mysteriumok, vagy a Sybillának barlangja, tele sejdítésekkel, bámulattal, elfogódással. Ha választanom kellene a szekták között, bizonyosan én is annak adnék pálmát, mely magát Rómáról nevezi s ha kérdenék, miért? nem felelnék semmit is, hanem Schillernek tragédiáit nyitnám fel a kérdező előtt.

Kazinczyhoz, 1813.

A latin közvetítésű görög hatás után csakhamar elkö-

vetkezik a tiszta görög szellem termékenyítő fuvallata is. Kazinczy tanácsára alapos görög tanulmányokat végez és belemerül a görög filozófiába. Igazi szenvedéllyel forgatja a görög bölcsek írásait és hatásuk alatt lelke egyre gazdagodik, mélyül, egyre szabadabbnak érzi magát, — de egyre erősebben érez a lelkében egy nehéz diszharmóniát: a józan, hideg, világos és kemény görög gondolatvilág és az ő meleg, a misztikum homályában otthonos, katholikum után sóvárgó érzelmi élete sehogysem tudnak összhangba olvadni. Pedig ez az utóbbi újabb hatalmas táplálékot, mindvégig ki nem apadó új forrást talál magának: a német szentimentális költészetet, amely sokáig egyik főihletője marad. Ennek a belső diszharmóniának nem egy ilyen fájdalmas kifakadását idézhetnők leveleiből:

Nekem nincsenek kötelékim, s ez az epicurusi cynismus, vagy cynicusi epicurismus, mely a kényt és fájdalmat, a jelenlétet és jövendőt csudálatos egybeolvadással tartja előttem, elvette még könnyeimet is, az öröm és szenvedés könyűit egyaránt.

Kazinczyhoz, 1814.

De ifjúkori versei is tele vannak evvel az érdekes, fájó melancholikus hullámzással: a hidegen látó filozófusszem és a forrón követelő és sajgó szentimentális szív örök-melancholikus ellenmondásával:

Egykor, homályos érzetek álmain
Borongva lengett képzetim angyala,
S ömlő pataknál s berkek éjén
Aetheri képek után epedtem.

Sejdítve néztem téreiden, Olymp,
A messze felhők éjjeli táborát,
S felém varázsszemek mosolygtak,
S isteni szózatokon hevűlék.

Eltünt az álom, és üresen maradt
Titkos valókért lelkesedő keblem,
Nincs égi kép, nincs lenge fátyol...
Egykor, homályos...

Örök vágy és remény,
Örök remegés a múlt után,
S a jövendő felé:
Ím ez a lánc, melyen függ életünk
S a láncot
Egy látatlan kéz szorítja.
Ó kéz, hatalmas és kemény,
A síron túl mint innen egyiránt,
Mert semmivé nem teszesz!
Küzdés, 1814.

Még Debrecenben éri egy újabb elhatározó befolyás, amely ezt az ellenmondást egy időre mintha megenyhítené, de valójában a diszharmóniát még mélyebbé, még élesebbé teszi. Ez a francia Bayle Péter hatása, kinek *Történeti és kritikai szótára* Kölcsey ifjúkorának hosszú időre egyik fő szellemi tápláléka volt. Nem érdektelen kérdés: mivel kaphatta meg olyan döntő erővel Kölcsey lelkét ez az érdekes, tehetséges, de egyáltalán nem nagyszabású és az ő lelkével oly sok tekintetben épen ellentétes egyéniségű francia író? A rajongó, epedő, az ideál a szeretet,

a görög szellem után rajongó, tiszta, melegszívű Kölcseyt ez aprólékoskodó, hidegen józan kételkedő és atheista Bayle, az obszcén tréfák kedvelője, aki minden lelkesedésben, szenvedésben az őrültségnek egy nemét látja, aki Homerost hidegen bírálja és sokszor alantjárónak találja, — ez az erősen negativ kritikus lélek, a maga „tudós és hideg impertinentiájával, mely az emberiség minden hitének aláásására törekszik". (Faguet.) — Kétségtelennek látszik, hogy Bayle ismerettára elsősorban gazdag és érdekes anyagával varázsolhatta el Kölcseyt: kielégítette a tudásra szomjas ifjú lélek mohó érdeklődését; igazi szellemi kincstárt talált benne. Aztán meg valami rokonságot mégis érezhetett a szótárból hozzá beszélő francia író lelkével, mégpedig két ponton. Az egyik Bayle erkölcsi egyénisége: ez a csendes, szelíd, emberkerülő, szorgalmas munkáslélek, aki csak az irodalomnak és az irodalomban, könyvek, kivonatok és jegyzetek között élte le életét. A másik: szellemének az igazságot kereső, jóakaratú, türelmes, megértésre a korában járónál sokkalta inkább képes szelídsége. Kevés dolog mutatja igazán Kölcsey szellemének egészségét, nemességét, mint az, ahogyan Bayle hatása kialakul benne. Újabb, hatalmas ösztönzést merít belőle az igazság kutatására, kritikai szelleme, tisztalátást szomjazó kedve megerősödik, megértése, emberszeretete, türelmessége (vallási és bölcseleti) egyszersmindenkorra megszilárdul tőle. Annak atheizmusa, maró kételkedése, racionalista öntudata és iróniája: vagy nyom nélkül folyik el mellette, vagy ideig-óráig foglalkoztatja csak, aztán — a mély belső élet, majd az egészséges tevékenység hatása alatt — elhalvá-

nyodik benne. Egész skeptikus racionalizmusa főleg avval hat Kölcseyre, hogy még jobban a görög filozófiára fordítja figyelmét. A francia-görög skepticizmussal vívott belső küzdelme 1823-ban, a csekei „néma esztendők" magányában éri el tetőpontját; ekkor vívja leggyötrőbb harcait az érzelmi elsötétedéssel is. A kettős küzdelemben győztes marad Kölcsey ősi lelki nemessége. Egyelőre leszámol mindennel és a keserű stoikus dacban találja meg lelke nyugalmát. Ebből az időből való egyik leghatalmasabb alkotása, a *Vanitatum vanitas*. Ezt ő maga így magyarázza:

A Vanitatum ... a sokat vesztett kebelből azután származhatott, minekutána veszteségit az emberi élet nevetséges parányiságához és mulandóságához mérve, nyugalmas megvetéssel tekinthette.

Önéletrajzi levele.

Vanitatum Vanitas.

Itt az írás, forgassátok
Érett ésszel józanon,
S benne feltalálhatjátok
Mit tanít bölcs Salamon:
Mikép széles e világon
Minden épül hitványságon,
Nyár és harmat, tél és hó,
Mind csak hiábavaló!

Földünk egy kis hangyafészek,
Egy perc-hozta tünemény;
A villám és dörgő vészek
Csak méhdongás s bolygó fény;

A történet repülése
Csak egy sóhajtás lengése;
Pára minden pompa s ék:
Egy ezred egy buborék.

Sándor csillogó pályája
Nyúlvadászat, őzfutás;
Etele dúló csordája
Patkánycsoport, folt darázs;
Mátyás dicső csatázási,
Napoleon hódítási,
S Waterlooi diadal:
Mind csak kakasviadal.

A virtus nagy tüneményi
Gőz, mit hagymáz lehele;
A kebel lángérzeményi
Vértolulás kínjele;
A vég, melyet Sokrat ére,
Cátónak kihulló vére,
S Zrínyi Miklós szent pora
Egy bohóság láncsora.

És ti bölcsek, mit hozátok
Ami volna szép s jeles?
Mámor bírta koponyátok,
Plátó s Aristoteles.
Bölcselkedő oktalanság,
Rendbe fűzött tudatlanság,
Kártyavár s légállítvány
Mindenféle tudomány.

Demosthen dörgő nyelvével
Szitkozódó halkufár:
Xenophon mézbeszédével
Rokka közt mesére vár;
Pindár égi szárnyalása
Forró-hideg dadogása;
S Phidias amit farag
Berovátkolt kődarab.

Mi az élet tűzfolyása?
Hulló szikra melege;
A szenvedelmek zúgása?
Lepkeszárny fergetege.
Kezdet és vég egymást éri,
És az élet hű vezéri,
Hit s Remény a szűk pályán
Tarka párák s szivárvány.

Holdvilág csak boldogságunk,
Füst a balsors, mely elszáll,
Gyertyaláng egész világunk,
Egy fuvallat a halál.
Várasz hírt s halhatatlanságot?
Illat az, mely tölt virágot,
És a rózsát, ha elhull,
Még egy perccel éli túl.

Hát ne gondolj e világgal,
Bölcs az, mindent ki megvet:
Sorssal, virtussal, nagysággal
Tudományt, hírt s életet.

Légy mint szikla rendületlen,
Tompa, nyúgodt, érezetlen,
S kedv emel vagy bú temet,
Szépnek s rútnak húnyj szemet.

Mert mozogjon avagy álljon
E parányi föld veled,
Lengjen fényben, vagy homályon
Hold és nap fejünk felett,
Bárminő színben jelentse
Jöttét a vándor szerencse,
Sem nem rossz az, sem nem jó:
Mind csak hiábavaló!

A *Vanitatum vanitas* méltó párja ugyanebből az időből a már derűsebb, epicureusi hangokkal színesebb:

Bordal.

Igyunk derűre,
Igyunk borúra,
Úgyis hol kedvre,
Úgyis hol búra
Fordul az élet.
Kedved a jó bor
Jobban éleszti,
Búdat a jó bor
Messze széleszti,
S elmúlat véled.

Minden por, álom,
S füst e világon;
Mi haszna gázol
A boldogságon
A hír barátja?
Ha dob riadt a
Harc reggelére,
Patakban omlik
Hullámzó vére,
S bérét más látja.

Békételen, bús,
Senyved magába,
Kétség s remény közt
Vár s fél a kába
Percet s esztendőt.
Miért törődöl
Szűk életeddel?
Napod ma mit nyújt
Köszönve tedd el,
S hagyd a jövendőt.

Reggel vagy este,
Szélben vagy csenddel,
Eljön magától
Sorsod mit rendel:
Miként nyár és tél.
Ernyőt keress, ha
Készül borulni,
Szenvedj, ha nem tudsz
Hová vonulni:
Fordulhat a szél.

Éld a jelenlét
Percét s óráját,
Együtt lefutja
Jó s rossz pályáját,
S együtt húny véled.
Igyunk derűre,
Igyunk borúra,
Úgyis hol kedvre,
Úgyis hol búra
Fordul az élet.

De a stoikus hidegség ekkor sem úr lelkén sokáig. Ugyanebből az időből való az epedő, sóhajtó *Csolnakon* is és a *Vanitatum vanitas*-tól csak egy hónap választja el a *Himnuszt*, az áhitatos istenhezfordulásnak és a haza sorsában való felolvadásnak ezt a remekművét. Ez a két költemény mutatja Kölcsey gyógyulásának, világnézete tisztulásának, egyszerűsödésének útját. Szívének szüntelenül buzgó melegforrása, lelkének naturaliter Christiana vallásos pietása és a hazáért való munkában érvényesülő tevékeny emberszeretete lassan-lassan eljuttatják a belső harmóniához.

Nem sokkal a Vanitatum vanitas után kelt értekezésében már ítéletet mond a kételkedő bölcselkedésről:

A kételkedés becsúsztával a filozófia a maga méltóságát elvesztette. *Görög filozófia.*

Isten, világ, lélek, erkölcsiség, boldogság: ezek azon pontok, melyek körül a nyughatatlan ész örök mozgásban bolyong; s melyekre nézve a religió bennünket megnyugtatni, a filozófia pedig megelégí-

teni törekszik . . . S íme így különböz az emberi szívnek és fejnek ezen két vezére: mert amaz első parancsolt és célra vitt; e második pedig szabadon eresztett és el hagyott tévedni.

U. o.

Utóbb (1827.) még félreérthetetlenebbül szól:

Ismerjük meg értelmünknek gyengeségeit s engedjük magunkat a szívnél és a religiónak megtisztult érzelmeinél fogva vezettetni.

Töredékek I.

Voltairet már 1815-ben „gonoszlelkű"-nek nevezi (Kállayhoz), de a következő beszédes nyilatkozat már mintha Bayle fölött is ítéletként hangzanék:

Volt idő (iskolai pályám vége s jurátosságom), midőn cosmopolitismus fogott körül, s ez időben a magyar hazán nem függék melegen. Okának gondolom a francia lágymeleg poézist, s azon lélekölő hidegséget, melyet a francia újabb filozófusok mindenre, ami szent, fuvallottak. De nekem mindig Bedürfnisz volt szeretni, s forrón szeretni, így a cosmopolitai hidegség nálam csak futó paroxismus lehetett.

Szemeréhez, 1833.

Így lassan kialakul benne egy érdekes eszme- és érzésszövedék: a nemes stoicizmusnak, a keresztény világnézetnek és meleg altruizmusnak harmónikus, tiszta és Kölcseyre oly jellemző egysége. Ime, hogy vegyül hozzá az Isten-eszme a stoikus ön-elégség érzéséhez:

Erőt a férfiú lelkébe,
Ne fogja szívét csüggedés.
S öröm ha jön s ha szenvedés,
Egyformán lépjen ellenébe.
Történet vagy sors: egyiránt
Zúg itt örök tenger körűlünk,
És partot érünk vagy merűlünk,
Csak Istenségnek karja ránt.

Élet.

De, édes Palim, nincs jobb bölcseség, mint úgy venni mindent, mint Isten bírnunk engedé. Az a békétlenkedés nyomorult állapot. Tudunk változtatni sorsunkon? Erősek vagyunk fékezni a körülményeket? Rajta! Óriási erőt kifejteni, ha mindjárt szakadunk is bele, dicsőséges érzelem. De vinnyogni, mint gyermek, vagy toporzékolni, mint makacs hölgyecske s mégis csak szenvedni ami nyakunkat nyomja — pfuj! ez férfihoz bizony illetlen. Vinnyogtam, toporzikáltam én is valaha. Most, hol tennem lehet, teszek, hol nem lehet — összedugom kezeimet, s gondolom magamban: rengj, dörögj, mennykövezz, vagy amit akarsz, de azt nem teheted, hogy én ne legyek én!

Szemeréhez, 1835.

Ebben megtalálja lelke nyugalmát is:

Mi a boldogság? Az emberek száz meg százfélét hittek annak lenni; s mindez nem egyéb eszköznél, mi által azt elérhetni reméllék vala; s elérni mégsem tudhaták. Mind azért, mert törekvésök célját az eszközzel összetéveszték; mind azért, mert oly valamit tettek céllá, ami csak más, való cél után küzdés következéseként tűnhet fel.

Boldogság fájdalommal s keserűséggel együtt meg nem állhat. Mondhatod-e, hogy ember általánosan boldog lehet? Embernek időről-időre lehetnek örömei; de azok vagy hirtelen enyészve keservekkel váltatnak fel, vagy hosszasabban maradva, unalomba mennek által.

Érzékeny szívnek több fájdalom jut, mintsem általános boldogságra számot tarthasson: érzéketlen sem jót, sem rosszat nem érezhet. A megadás nyugalma csendes érzemény; de szenvedés következése, s annak emlékezetét le nem vetkezheti. Megkeményedés a fájdalom iránt, az öröm utát is bezárja s érzéketlenséggé vál. Higgy nekem, e szó: boldogság, egyike a legbizonytalanabb s legszűkebb értelmű kifejezéseknek; s ki boldogságot vadász, árnyékot vadász. Teljesített kötelesség s nemes törekvések önérzése küzdés s bánat közt is nyugalmat tenyészt; s ha e nyugalommal, boldogság cím alatt, megelégszel: annak megnyerése szép, jó s erős léleknek keresés nélkül, csupán tettei következésében, bizonyos. *Parainesis.*

Ez a meleg keresztény stoicizmus (talán így lehetne meghatározni Kölcsey világnézetét) gyökere és összefoglalása egész lelkivilágának. Így alakult ki Kölcseyben az a páratlanul tiszta, nemes és fensőbbséges egyéniség, melyet egyik kortársa oly szépen jellemez:

Igaz képére egyedül az írás e szavaiban találtok: „Az ember az Istennek élő egyháza".

Ilyen magas, nemes alakkal az életben ritkán találkozunk. Az önzésnek e korában, az erkölcsök e romlásának közepette hasonlított ő egy jóillatú

virághoz, mely a rothadás dombtetején tisztán nő fel. Hű fia volt a természetnek, ki vagy hallgat vagy szól, de hamisat soha nem mond; egyszerűsége s gyermekded ártatlansága az emberiség ifjúkorára emlékeztetett, ő egyenesen Homér világából látszott lépni közénk. Szenvedélyt nem ismert, de csupa szeretet volt egész lelke; ez ösztön, a legnemesb, mert ok nélkül való, mint az Istenség, tette íróvá, baráttá, hazafivá s mindenné. És ez magyarázná meg pályáját.

A történet mind ó, mind új személyeinek erénye föltaláltatott benne azoknak bűne nélkül; az ókor erkölcsét bírta, az újkor ismereteivel ragyogott.

Kik ismerték, tisztelték mindazok. Sőt (és ez olyan dicsőség, miben vele kevesen osztoznak) nemcsak a jók tisztelték, de még azok is, kiknek őt gyűlölniök kellett volna, s kiktől ő, bár szereté az embert, nem kívánt becsültetni. Oka ennek, mivel igénytelen lelke senkivel nem érezteté azon nagy szellemi hatalmat, mellyel bírt; mivel gyermekded egyszerűsége, mellyel élt, szólt, viselte magát, kibékélteté az embereket magas elsőségeivel; kiket erénye ellen netalán felingerelt, ugyanazokat ártatlansága lefegyverzette.

Magas eszmékkel tölt polgári beszédei csodálójává s tisztelőjévé tevék az egész nemzetet, mely ezen felül jellemében oly bizodalmat helyeze, hogy az valóságosan hitnek neveztethetik.

Valahányszor szólt, mindig mi édes ellágyulás és valóságos megszentelődés áradott el a teremben, mely tartott mind addiglan, míg utána más nem beszélt, mi mint sötét este következett a nyári napra.

Ki látta az ő arcát valaha akár az irígység, akár a rágalom, akár a gúny árnyékától elborúlni? Az ősz haj alatt nem egy igénytelen s leányi ártatlanságú gyermek élt-e, bár mellette, mintegy védőleg, férfias lélek s jellemszilárdság óriási alakban állt? Benne nem a legtöbb érdemmel párult-e a legtöbb szerénység? Célja nem vala fénylőnek találtatni a világ, hanem tisztának saját lelkiismerete által. S bevégzé a roppant munkát. Feljutott az erkölcsi nagyságra. Ezért az ő legszebb s legigazibb neve az: nagy ember. Itt állt ő tetőpontján. Feje mellől csak a glória hiányzott. S én ismertem őt. Sőt nem csak ismertem, de azon igen kevesek közé tartozom, kik előtt kebele nyitva állt, s így láttam, hogy az hasonló egy magányos kápolnához az erdőben, mely kívül szegény, semmit nem mutat, de benne egy szent nyugoszik. Pályám folytában az élők közt csak egy nagy embert ismertem s az Kölcsey volt.

Szemere Bertalan. Kölcsey emlékezete.

II. A gondolkodó.

(Kölcsey eszmevilága.)

1. Isten, vallás.

Hit.

Hit az égnek legszelídebb ajándéka. Boldog, aki bezárja a kételkedés kútfejét s hit által kormányozza gondolatait s reményeit. *Vilma.*

Vallástalanság.

A vallástalan úgy áll a valláshoz képest, mint a poétai szellem nélkül született grammatikus a maga Homérjához, vagy Virgilhez. Az tehát, ami a vallástalannak felvilágosodásul tulajdoníttatik, éppen úgy csonkaság, mint csonkaság a szépet érezni nem tudni, s meg nem foghatni, mi legyen egy ariostói mesterműben, vagy egy rafaeli festésben méltó a tiszteletre. *Töredékek I.*

Isten.

Imádd az Istenséget! ez legelső rendszabás Pythagorás aranyverseiben; s úgy hiszem, méltán. Semmi sincs, ami az emberi szívet annyira felemelhetné, következőleg az élet mindennapi jeleneteiben s a szenvedélyek és indulatok örök ostromában hozzáragadt szennytől annyira megtisztíthatná, mint az Istenség nagy gondolatával foglalatoskodás.

Akármerre veted e temérdek mindenségben tekinteteidet, mindenfelől egy végtelenül bölcs, nagy és jó, de egyszersmind megfoghatatlan lény jelenségei sugárzanak feléd. A legmesszebb s legközelebb, legnagyobb és legparányibb alakban, egyenként és egyetemleg, lehetetlen célravezetést és célrajutást, származatban és enyészetben örök fenntartási rendszert nem látnod. És ezen egység a milliom különbféleségben; e szakadatlan lánc a legnagyobbtól a legkisebbig; ugyanazon anyagok oly végtelenül változó, oly végtelenül sokféleképen alakuló vegyülete, e temérdek hatás és visszahatás közt fennálló egyetemi nyugalom; e képzeletet meghaladó terjedtség és szám: oly tekintetek, mik az érző s gondolkodó embert ellenállhatatlanul magas körbe vonják fel. S ha mindezek s az ilyenek szemlélete által a hatalom és értelem temérdek összehatásának ideája lelkedben fellobbant; s ha e fellobbanás fénye tisztán állítja elődbe annak tudását, hogy mindent, ami vagy, amivé lehetsz, mindent, amit gondolsz, érzesz, akarsz, cselekszel és éldelsz, szóval egész lényedet, fenntartásod s tökéletesülésed minden eszközeit egyedül e hatalmi és értelmi összehatásnak köszönheted: akkor fog kebledben felébredni a csudálat, tisztelet és hála legmélyebb érzeteinek azon kimagyarázhatatlan vegyülete, mit emberi nyelven imádásnak mondanak. Ez az, ami az előttünk lebegő idea végtelenségét saját kicsinységünk ellentételében támasztja fel; és mégsem alacsonyít le. Mert minden érzemény, mely bennünk szokatlan emelkedésre hág, lelkeinknek felsőbb erőket kölcsönöz; s nem sülyedésben érezzük magun-

kat, hanem közeledésben a nevezhetetlenhez, ki felé kebleinknek oly felejthetetlen sejdítései vonzanak.

Parainesis.

Gondviselés.

Égiháború és vulkánkirohanás miért és mikor szükségesek? Isten tudja, kinek bölcsesége s ereje milliom világokat kormányoz. Ily égiháborúk s vulkánrohanások az erkölcsi világban a néptámadások; s ezek, mint amazok, a sors örök haladású törvényeiben irattak meg. *Parainesis.*

Egyház és szabadság.

Uralkodásra vágyás és szabadságszeretet, kifogyhatatlanul egymás ellen küzdő felek voltak Európában: de római hierarchia és európai népszabadság nem voltanak egymással küzdésben: római hierarchia pedig és fejedelmi függetlenség igen is hogy gyúladoztak egymásra; s így következett, hogy mind a francia királyok a gallicana ecclesia[1] jusait oly buzgón védelmezték, mind a német fejedelmek Luthernek oly hatalommal fogták pártját: midőn más részről Helvetiának azon cantonai, melyeknél legelevenebb volt a szabadság szelleme, hol Tellnek kápolnái állottak, s a geszleri sapka nem imádtatott, a katholicizmus és hierarchia mellett vért ontottak.

Töredékek II.

A vallás történelmi jelentősége.

A vallás az az isteni folyam, mely az egész pallérozatlan emberi nemzeten keresztülhabzik; az a talizmán, mely sok népeknél és sok esetekben

[1] Francia nemzeti egyház.

minden tudomány, polgári alkotvány és törvény helyett szolgála; az a talpkő, melyhez minden törvényhozó és státusalkotó a maga principiumit úgy forrasztotta, hogy csak általa s rajta találjanak maradást; az a menedék, mely a természeti jusnak gyengeségét legelőször oltalomba vette, s melyből a nemzeteknek jusaik, a magok kicsinységében, legelébb kiszállani merészeltek; az az erő, mely az erőszaknak és bűnnek legfoganatosban vethetett határt, midőn túl az emberi törvény és fenyíték határain a jövendőben mutatott reményt és félelmet.

Töredékek IV.

A vallás társadalmi jelentősége.

A tiszta morállal egybeolvadt vallás felette áll minden megvettetésnek. Hiában gyújtja meg fáklyáját az emberi nyugtalan elme; hiában tűn elő a kételkedés minden gáncsaival: rendületlen áll az épület, mert célját betöltötte; s revolutiók[1] mennek és jőnek, de végtére is törvényadó, filozófus és nép kénytelenek lesznek oda visszaindulni, hol lélek és szív, társasági alkotvány és társasági boldogság egyedül találhatnak biztos álláspontot magoknak.

Töredékek, IV.

Reformáció.

A visszaéléseket jobbítgatni: azt teszi minden józan fő. De szakadást csinálni, rettentő konvulziókba hozni az emberiséget oly dologért, mely utoljára is mindig ugyanaz marad, azon történetek közé tartozik, melyeket kikerülni, s megváltoztatni, mint sok

[1] Forradalmak.

más vészes revolutiókat, nem lehetett; de az emberiségért gyúladó szív mélyen szenved az okoztatott sebben. Én az egész reformációt, következéseivel együtt, ilyformán tekintem. Szakadás esik az ecclesiában, mely szakadás az emberi történetekben nem új, nem is ritka volt. Németország fejedelmei látják, mint nyílik fel előttök egy pálya, melyen gazdagságot, függetlenséget, s tartományaik felett hatalmat arassanak; s a köznép, mely a társasági élet kezdete óta csak eszköz volt a nagyobbak és ókosbak kezeiben, megvakúlva, midőn azt hinné, hogy azon képért, amit neki igazságnak, valónak neveztek, önti vérét, fejedelmeiknek hasznokért pazérlotta azt. Az áldozatok temérdekek valának; a kultúra, mely a reformációnak következéseiben számláltatik, hátravettetett; tartományok pusztúltak el; s a köznép (ha valamit nyert) nem nyert egyebet a hierarchiának más alakra lett változásánál.

Ó népeknek nagyjaik, miként fogtok ti számolni arról, hogy a vallás leple alatt Gusztáv Adolfnak tartományokat vívni segítettetek? S ti szerencsétlen népek, mit nyertetek a római pálcának széjjelpattanásával, kénytelenek levén nyakaitokat határtalan[1] fejedelmek jármaikba nyújtani!

Töredékek. III.

Vallási türelem.

Dicsekszünk tudománnyal, dicsekszünk felvilágosodással, szentséggel, virtusokkal, s íme még nem

[1] Korlátlan hatalmú.

tanultuk meg egymást tűrni, egymást szeretni, egymással egyesülni, egymásnak engedni.

Töredékek, I.

Vallási türelmetlenség.

Nincsen vallás, melynek természetébe a tűrhetetlenség beleszőve lenne, s ha kérdítek, honnan tehát a vallásbeli tűrhetetlenség s üldözés? felelem: mélyen fekszik az az emberi lélek természetében.

Töredékek, I.

Keresztény unió.

Mindazon gondolatok közül, melyeket fantáziám igéző szépséggel szokott meggazdagítani, engemet egy sem enyhít úgy, mint az elszakadozott religiói szekták egyesüléséről való gondolat.

Töredékek, I.

2. Haza, magyarság.

Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak Hagyd örökül, ha kihúnysz: A haza minden előtt.

Emléklapra.

De néked élni kell, ó hon,
S örökre mint tavasz virúlni,
Ah, mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni,
Hazám, hazám!

Rákos Nymphájához.

Hazaszeretet.

Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férfikor napjaiban e szavakat úgy fogod érthetni, úgy fogod

érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek; de sok kívántatik, míg annak tiszta birtokába juthatunk. Ezreket fogsz láthatni, kik ajkaikon hordozzák a szent nevet; kik magasztalva említnek mindent, ami a honi föld határain belől találkozik; kik büszkén tekintenek az idegenre s hálát mondanak az égnek, mely őket magyaroknak születni engedé: s véled-e, hogy ezeknek szíveik szeretettel buzognak a haza iránt? Véled-e, hogy ezen hazaszeretet az, mely az erények koszorújában olthatatlan fénnyel ragyog s a történet évkönyveiben tisztelő bámulattal említtetik?

Minden erény önáldozattal jár, feláldozásával pillanatnyi kényünknek, megtagadásával önhasznunknak s nem ritkán hajlandóságunk vagy gyűlölségünk elnémításával; azonban minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van. Mindent, amit élted folyta alatt s véred izzadásában gyüjtöttél: mindent, amit lángoló szerelemmel fűztél magadhoz, javaidat, kincseidet, házadnépét és saját éltedet: naponként és pillanatonként érette fel kell szentelned. Mert tudd meg: e szóban: haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész összessége. Oltár, atyáid által Istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleléd; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egytől-egyig csak egészítő részei annak. Hány embert láttam én, ki meggyúlt házi üszkei közé éltét veszélyezve rohant, hogy némely hitvány eszközöket kiragadjon! S nem sokkal inkább természetes-e ily valamit a hazáért, azaz mindnyájunknak, az

egész nemzetnek mindeneért cselekednünk? És mégis kevesen vagynak, kik e gondolatot felfogván, sajátokká tehetnék! Mert az ember, ha értelme s érzelme körét gondosan nem szélesíti, keskeny s mindig keskenyebb határok közé szorul; szemei az egész tekintetétől elszoknak; s parányi birtokában, háza falai közt elszigetelve csak önmagát nézi s a legszorosb, legegyetemibb, legszentebb kapcsolatokat nem láthatja. Ezért a hazaszeretet valóságos példái oly igen ritkák; ezért vagynak, kik annak való értelmét soha magokévá nem tehették; s azt, amire saját szívünk oly természetesen vezethetne, rendkívüli tüneménynek tartják, mely szemeiket, mint az egen széjjelpattanó tűzgömb, legelteti, de lelkeikre benyomást nem teszen.

Parainesis.

Emberszeretet és hazaszeretet.

Minden állat keres magának fekhelyet, minden madár fészket, hova nappali vergődése után nyugodni visszatér; s egyedül az emberen feküdnék-e a sors legterhesebb átka: vándornak lenni az egész bujdosó csillagon keresztül s mindenütt lenni, hogy mindenütt idegen maradjon? Viselhet-e az egész emberi nem iránt tiszta, szent szerelmet szívében, ki saját háznépe keskeny körében nem tudná magát boldogabbnak érezni, mint másutt mindenütt? Ki távolból megtérte után saját gyermekét nem tudná forróbb öleléssel magához szorítani, mint akármely idegent? És mi a haza egyéb, összetartozó nagy háznép egészénél! Minden ily nagy háznépet saját nyelv, saját szokások, saját ősek, saját hagyomány,

saját jó- és balszerencse kötnek együvé s választanak el egymástól. S ez előszámláltak mind múltból hatnak a jelenre, mind lélekről-lélekre és szívről-szívre plántált emlékezeten nyugosznak; s a szerént, amint vagy hűven ápoltatnak, vagy hűségtelen hidegséggel elhagyatnak, vagy gazdag virágzatú nemzeti élet fejlik belőlök, vagy nemzeti hervadás és enyészet következik.

Isten egy szívnek egy kebelt teremte: így egy embernek egy hazát. Semmi sem lehet erős, semmi sem nagy és következéseiben tiszteletreméltó, ami cél és határ nélkül széllyelfolyt; aminek nincs pontja, melybe összevonuljon, honnan elágazzék. Azért kell minden egyes embernek saját hazájáért munkálni; azért kell szerelme egész erejét hazájára függeszteni; azért kellett a legszebb, legrendkívülibb tetteknek csak ily szerelem kútfejéből származhatni. Egész világért, egész emberiségért halni, azt Isten teheté; ember meghal háznépeért, ember meghal hazájáért; halandó szív többet meg nem bír. *Mohács.*

Kozmopolitizmus és hazaszeretet.

Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépekre oszlott nagy nemzetségnél, melynek mindegyik tagja rokonunk s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megértsd! az ember véges állat, hatása csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. Azért ne hidd, míntha Isten bennünket arra alkotott volna, hogy a föld minden gyermekeinek egyforma testvérök s a föld minden tartomá-

nyainak egyforma polgáruk legyünk. A nap temérdek égitesteket bevilágít, de a világegyetem minden részeire mégsem hat ki: így az ember, ha nagy erőt nyert örökül s erejének megfelelő állást vőn a sorstól, ezrek, sőt milliomok előtt jótékony napként világíthat; de az egész emberi nemre jóltevő behatást gyakorolni, az a nagyok legnagyobbikának sem adaték. Sohasem tudtam megérteni: kik azok, kik magokat világpolgároknak nevezik? Az emberi tehetség parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fénnyel; s ha egy helyről másra hurcoltatik, setétséget hagy maga után. Bizonyos helyhez kell azért kapcsoltatnunk, hogy azt jótékony világítással állandóul boldogíthassuk. Minden, ami szerfeletti sok részre osztatik, önkicsinységében enyészik el. Így a szeretet. Hol az ember, ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidás csak egy Spartáért, Regulus csak egy Rómáért, Zrinyi csak egy Magyarországért halhatott meg. Nem kell erre hosszú bizonyítás; tekints szívedbe s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez s ennek körén túl egy hazához láncolja. *Parainesis.*

Tevékeny hazaszeretet.

Huszt.

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.

És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövendővel komolyan vess össze jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

Versenyemlékek.

I.

Bátorság ad erőt, pályán a gyáva hanyatlik;
Bátran lépj, hogy utóbb rény[1] koszorúzza fejed.

II.

Szállj versenyre, magyar; s fog kelni körűled az élet.

III.

Messze tekints. A pálya kicsiny; túl rajta nagyobb [vár.

IV.

Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény.

V.

Küzdeni s győzni tanulj. Kell küzdeni s győzni [hazádért.

VI.

Önérzés! te vagy a diadalmas bére, nem a díj.

VII.

Nemzeti fény a cél. Hogy elérd, forrj egybe, magyar [nép.

[1] Erény.

A szent korona.

E korona, melynek dicsősége, szentsége, sérthetetlensége néhány század folytán, sorskívánta nehéz áldozatokkal pecsételteték meg; e korona, melynek említése minden magyar keblet dobogásba hoz, minden magyar lélekben az egész hazát körülölelő nagy gondolatokat ébreszt fel! Nincs ez külső fényért, mely a népnek vagy elszórására,[1] vagy elvakítására szolgáljon; sem jelentést nem bíró ősi szokásért, mely egyedül régi volta miatt tartassék meg: komoly és tiszteletreméltó valóság fekszik ebben, melynek jóltevő következései századok óta állanak fenn; s még századig fognak jót, szépet és nagyot tenyészteni, ha mi és maradékaink jelentését szíveinkben mind érezni, mind foganatossá tenni meg nem szűnünk. Mert jegy a mi koronánk, jegye a független akaratnak, melynek önkényű mozdulatából egy szabad bajnoknép fejedelmet választott magának, óhajtván a féketlenséget elfojtani, és emberi s nemzeti jogait egyetlen egy középpontban egyesíteni, nehogy széllyeloszlás által meggyengüljenek; zálog a mi koronánk, záloga a legfontosabb, legszentebb kötelességnek, mely a fejedelmet nép, és népet fejedelem eránt viszonyos tartozások alatt feloldhatatlanul tart, s melyet a fejedelmi szent esküvés s a népi hódolás a vallás felséges körébe emelt fel; pecsét a mi koronánk, pecsétje a fejedelem és nép kölcsönös egyezkedésének, ami, ha felbontatik, többé sem fénynek és érdemnek, sem életnek és boldogságnak, sem multnak és jövendőnek becse nincs; s a

[1] Szórakoztatására.

tisztelet és szeretet imádott tárgyai közt átok alá vettetnek.

Követek visszaérkezésekor, koronázás után 1830.

A király.

Hazámfiai! Nem az nekünk a király, ami sok más népnek. Mi egy ezred óta bírunk polgári alkotmányt, amilyenért az európai nagy népek még most is kínos vonaglásban küzdenek; s királyunk ezen polgári alkotmány egyik elengedhetetlen, egészítő része. Őseink az ország egyetemi érdekeit, s a jusokat, miket egyes polgár sem bírni, sem gyakorolni közsérelem nélkül nem képes, a koronában megtestesítették; s e koronát tették fel a választott főre, hogy legyen az alkotmányi közszabadság fenntartásának képviselője. Szentnek nevezék a koronát; mert a legszentebbnek gondolatát köték hozzája: gondolatát a szabad nemzet egy testbe foglalásának, gondolatát az egyesült néperőnek, mely ne csak idegen bitorló, de egyes honfiak féktelensége s hatalomvágya ellen is bonthatatlan gátat emeljen. Nem következett-e szentnek tartaniok, erős kapcsolattal magokhoz szorítaniok a személyt is, kire koronájokkal együtt a gondolatot is általruházták? nem következett-e, hogy magyar e korona s az azt viselő fő nélkül polgári alkotványát ne képzelhesse? hogy híve legyen mindkettőnek az utolsó percig? s hogy egyiket a másik nélkül elveszettnek képzelje? Íme ez nekünk a király; ezt értjük mi a magas név alatt és ezt kell értenünk; mert ki nem mondhatjuk azt visszaemlékezés nélkül a bomolhatatlan esküre, melyet az, ki e névvel dicsőítve, első hozzánk-léptével

ég és föld hallatára elzengett; ki nem mondhatjuk visszaemlékezés nélkül a nemzeti egység és szabadság felségére, melynek megmaradásáért Isten előtt az eskü tétetett.

Ünnepi beszéd I. Ferenc király uralkodásának negyvened évi ünnepén.

Erdély.

Én fél erdélyi vagyok, s valahányszor e földről gondolkozom, poétai hév ömlik el keblemen.

Oh, ha ti csak egy szikrát, csak egyetlen egyet kapnátok a lángból, mely keblemben ég! Akkor mienk lenne Erdély, a szép haza; váltatlan örök kapcsolattal a miénk. Mit nem adnék érette s mily örömmel adnám a nyert tapsokat, s a mondott köszönetet érette, csak egyszer vethetném le magamat a földre, hol születtem s rebeghetném: visszanyertelek! *Országgyűlési Napló.*

Nemzeti mult.

A haza múlt kora olyan, mint a szeretett atya élete, minek történeteiről ősz korában körüle tolongó gyermekeinek beszél. Hallgatják azok a harcokat, a veszélyeket, a fájdalmat, dicsőséget; s mind ezek nem az atyáéi már egyedül. Ő elhúny; de harcai, veszélyei, fájdalma és dicsősége gyermekeire maradnak osztályrészül. Ezek emlékezete köti össze az előket az elnyugodottal továbbra is; és e kötelék az egymásra következő nemzetségeket szellemi kapcsolatban tartja össze. Firól fira száll a hagyomány; s nem egy unokának keblében lángot gyújt. De mindnyájok előtt tiszteletben marad a dicső; s annak

tudása, hogy mindnyájan véréből származtak, szíveiket egymástól elválni nem hagyja s nemzetségi fényök fenntartására ingerli. Ily összeolvasztó, ily egyetemi ingert adó a hazai régiség és történet. Hívtelen vala a természethez minden nép, ha ezekkel nem gondolt; s minden hívtelenség a természet iránt kegyetlenül boszúlja meg magát.

Mohács.

Hazai nyelv.

Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! mert haza, nemzet és nyelv, három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld s tanuld más mívelt népek nyelvét is, s főkép ama kettőt, melyen Plutarch a nemzetek két legnagyobbikának hőseit rajzolá s Tacitus a római zsarnok tetteit a történet évkönyveibe való színekkel nyomá be; de soha ne feledd, miképen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetségig mívelni kötelesség. *Parainesis.*

Nemzeti életet nemzeti nyelv nélkül gondolni lehetetlen. Jaj a nemzetnek, mely lakhelyeiből kiüldöztetett; jajabb annak, mely ősi nyelvétől fosztatott meg! A mi őseink bujdosók valának; de nyelv által összetartatván szerezhettek vérrel új hazát, s az idegen föld általok magyar lett.

Magyar Játékszín.

Soha még egy nemzet sem romlott el, mely hazája erkölcseit és szokásait híven megőrzötte.

Magyar Játékszín.

A katona.

Mi a katona? Azaz minek kell katonának lenni? Nem oly férfinak-e, ki a házi élet nyugalmas köréből kiszakasztja magát, hogy a köz hazáért vívjon, hogy a köz hazáért minden pillanatban szenvedni és halni kész legyen? Mert ki biztosíthatja őt, ha a legelső ütközetben nem fogja-e vérét az utolsó cseppig elhullatni? vagy a legelső ütközetből nem fog-e összeroncsolt testtel, az élet minden örömeire tehetetlenül visszahurcoltatni? S e veszélyekkel szembeszállani mi lelkesíti őt? Zsold és vak engedelem? Nem! Akkor ő nem volna katona, nem volna bajnok, nem a közboldogság őrzője; akkor amit ő tesz, azt a rablók is tehetnék és teszik. De neki a kötelességéért, mivel hazájának, kedveseinek és saját magának tartozik, kell élni és halni; neki polgárnak kell lenni és maradni, azon önérzéstől magasított polgárnak, hogy az egészért magát áldozatul szentelé. Csak ily katonában, csak ily katonákból álló seregben vethet a nemzet bizodalmat és reményt; ily seregre kell törekednünk; s ugyanazért mindent, ami a katonai pályára mocskot hoz, gondosan kerülnünk.

A sorsvonás tárgyában.

Nemzeti bűnök.

Hazámat, nemzetemet mindég lángolva szerettem; magyar lenni büszkeségem volt s lesz örökre. Még akkor is, midőn e nemzet ellen kínosan panaszkodom.

Önéletrajzi levele.

Romlasz, magyar nép, romladozol, hazám.
És lassan őrlő féreg emészt belől.
Ha[1] fog kigyúlni magzatidnak
Szűk kebelökben az égi szikra?

Rákos.

Kegyeletlenség.

Nem kérdem, ha szenteltünk-e valaha emléket a régiség hőstetteinek; csak azt kérdem, ha viseltettünk-e valaha tisztelettel valamely emlék iránt, mely a régiségből reánk általjött? Íme Rákosnak szent mezején egy magányos embernek ökrei szántanak: magyar királyainknak sírhalmaikat az elpusztulástól meg nem védelmeztük; s a Bethleneket és Rákócziakat borító márványdaraboknak megtagadtuk a kímélést. Mi által dicsőítők meg a helyet, hol Zrínyink elhullott, hanemha azáltal, hogy a tőle védett sáncokat kótyavetyére bocsátottuk? Nem készakarva feledkeztünk-e meg Dugovicsról, kinek neve még Bocskai korában közismeretben vala? Mit talál a szem, mely régiségeinket vizsgálja? Nemde őseinknek várfalaít, melyeket a gondolatlan unoka le hagyott omlani s köveiből falujában korcsmát rakatott s maga városi fedelet ment keresni? Nem azt mutatják-e az ilyenek, hogy nemzeti lelkesedés híjával vagyunk, s a nemzet hőskorának hagyományai kebelünk bűnös elhülésében lelték sírjokat? *Nemzeti hagyományok.*

Ti hívek, hol vagytok? hol a könny, mely szentté tenné a sírdombot, mit hamvaitok felett a mindennapi szokás szűken hányatott?

[1] Mikor?

Epések lesznek talán szavaim; de keserű, kínos emlékezetek támadnak lelkemben. Mert gondolkodom a népről, mely Zrínyit az írót el tudta feledni, mely Faludit, míg élt, nem ismeré, mely Révairól hallani nem akart, mely Baróti Szabót és Virágot meg nem siratta; s melynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorusággal élt és holt. *Kazinczy Ferenc felett.*

A nemzeti hibák ostorozásában maró gúnyra is képes:

Ellenzékieskedés.

Uraim, drága kolléga uraim, mi a patriotizmus?[1] Felelet: Az oppozició![2] És mi az oppozició? Felelet: Tagadása, amit az udvar állít, és a personális![3] De ha az udvar történetből igazat állítana? Felelet: Azt meg nem engedjük. Az öreg Balog — Isten nyugtassa — huszonkilenc nap vitatott valamit tűzzel és vassal, s ha a personális végre megadta magát s a harmincadik nap a tárgyat elfogadá: az öreg felpattant s tüstént az ellenkezőbe rohant által. Hiában! ami felülről jő, az jó nem lehet.

Csalhatatlan egy kompasz édes barátim! E szerint legalább mindig tudhatjuk: mit kell tagadni? A patriotizmus pedig tagadás lévén: annak útáról soha el nem tévedhetünk. *Országgyűlési Napló.*

Politika és étvágy.

A jó étvágy mégis sok csomót kettévág.
A dunai vízmérőt vevén hasonlatosságul, a jól-

[1] Hazafiság.
[2] Ellenzék.
[3] Az alsó tábla elnöke: az udvar bizalmi embere.

lakás állapota leszen a 0. Ilyenkor az étvágy nullán állván, az ember teljes erejében érzi magát, örömest hall s még örömestebb beszél s vitatásokra kedvvel ereszkedik. Ezalatt a nulla észrevétetlenül elmerült, a lépcsők lassan emelkednek, s a nélkül, hogy tudnók, bizonyos homályos érzet támad bennünk, s vágyunk elfelé. Egy is, más is órájához nyúl, észre kezdi venni, hogy a beszédek hosszúk, hogy olyanról is foly szó, ami sajátképen nem ide tartozik. Egy-egy ásítás, egy-egy könyökölés, egy-egy morgáshoz hasonló hang kezdődik, lassanként nyilvános békétlenség üti ki magát, s végre félharagban ugrálnak fel székeikről, köpönyeg és kalap után kapkodva.

Tegyük már, hogy valamely gyűlésnek oly elől-ülője van, kit otthagyni nem szabad; mi felszámíthatatlan hasznát veheti ez a lépcsők emelkedésének? Akar kivinni valamit? hagyja az emelkedés főpontjára, s bizonyosan nyer. Sok embert sem kulcs, sem pántlika, sem kereszt nem hajt (azaz, nem sok embert, de némelyt), hanem szeretném látni a hőst, ki ez étvágy főpontján is győzelmet vehetne. Ott diplomácia, hazafiság, oppozició s Isten tudja mi minden hajósülyedést szenved, és az ember a haza jogait a szó betű szerinti értelmében — egy tál pépért adja el. *Országgyűlési Napló* 1832—3.

Mondanám: imádkozzatok e népért, de ezért talán már imádság sem használ. Mert hiszen önmaga miatt akar elveszni. *Szemeréhez*, 1835.

Három leghatalmasabb költeményét is a hazaszeretet sugallta: a Hymnust és Zrínyi két dalát.

Hymnus.

(A magyar nép zivataros századaiból.)

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel!
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhődte már e nép
A multat s jövendőt!

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére;
S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél;
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.

Haj! de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsujtád villámidat
Dörgő fellegedben:
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
Ozmán vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!

Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szertenézett s nem lelé
Honját a hazában;
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál
S lángtenger felette.

Vár állott, most kőhalom,
Kedv s öröm röpkedtek:
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.

S ah! szabadság nem virul
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből.

Szánd meg, Isten, a magyart,
Kit vészek hányának!
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának;
Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt;
Megbűnhődte már e nép
A multat s jövendőt.

Zrínyi dala.

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére,
Mely nevével hév szerelmet gyújt;
S messze képét bujdosó magzatja
Még Kalypso keblén is siratja,
S kart feléje búsan vágyva nyújt?

Itt van a hon, ah, nem mint a régi:
Pusztaságban nyúlnak el vidéki,
Többé nem győzelmek honja már;
Elhamvadt a magzat hő szerelme,
Nincs magasra vívó szenvedelme,
Jégkebelben fásult szívet zár.

Hol van a bérc és a vár fölötte,
Szondi melynek sáncait védlette,
Tékozolva híven életét;
Honnan a hír felszáll s arculatja
Lángsugárit távol ragyogtatja,
S fényt a késő századokra vét?

Itt van a bérc, s omladék fölötte,
Mely a hőst és hírét eltemette,
Bús feledség hamván s néma hant;
Völgyben űl a gyáva kor, s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg, ha néha felpillant.

És hol a nép, mely pályát izzadni
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanult;
S szenvedett bár s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjúsága,
A jelenben múlt s jövő virult?

Vándor, állj meg! korcs volt anyja vére,
Más faj állott a kihúnyt helyére,
Gyönge fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tanult izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

Zrínyi második éneke.

Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
Vérkönnyel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad
És marja, rágja kebelét.
A méreg ég, és ömlik mély sebére,
S ő védtelen küzd, egyedűl,
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,
Vagy itt az óra s végveszélybe dűl.

Áldást adék, sok magzatot honodnak,
Mellén kiket táplál vala;
S másokra vársz, hogy érte vívni fognak?
Ön népe nem lesz védfala?
Szív, lélek el van vesztegetve rátok;
Szent harcra nyitva várt az út
S ti védfalat körűle nem vonátok:
Ő gyáva fajt szült, s érte sírba jut.

De szánjad, ó sors, szenvedő hazámat!
Te rendelél áldást neki:
S a vad csoport, mely rá dühödve támad,
Kiket nevelt, ön gyermeki.
Taposd el e fajt, rút szennyét nememnek;
S míg hamvokon majd átok űl,
Ah tartsd meg őt, a hűv anyát: teremnek
Tán jobb fiak s védvén álljàk körűl.

Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja
Szülötti bűnein leszáll;
Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
Az ősz apák sírhalminál.

És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblű nép,
S szebb arcot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.

3. Élet, boldogság, tudás, erény.

Élettapasztalás.

Az, ki életében sokat érzett és gondolkozott s érzeményeit s gondolatait nyom nélkül elröppenni nem hagyta: oly kincset gyűjthetett magának, mely az élet minden szakában, a szerencse minden változásai közt gazdag táplálékot nyújt lelkének. Sok szépet írának a bölcsek s gyakran a nem épen bölcsek is; gazdag forrást nyitának fel, honnan jó sorsban intést, balban vígasztalást, mindkettőben magasbra emelkedést, szív- és észnemesülést meríthetünk: de azok is csak úgy hatnak reánk, ha érzés, gondolkodás által sajátunkká tevők, ha saját magunkban kiforrva lényünkhez kapcsolódtak, mint esti szélhez a virágillat, melyben megfürdött.

Parainesis.

Szenvedés.

Isten a szenvedőnek engedé a vigasztalást, az egész természetből, az emberi tettekből és tanításokból szívben élő tudományt szívhatni. Hála neki, hogy éltemet sem hagyá szenvedések nélkül folynia! keserűek valának azok és mégis általok tanultam az emberiség becsét érteni, való nagyságot hiú ragyogványtól megválasztani, balszerencse tekintetét nyugodtan tűrni, kevés híveimhez kölcsönös hűséggel csatlódni, s mindenekfelett érezni miképen szen-

vedés, kebelszaggató áldozat tulajdon örömet hoz lelkeinknek és sorsunkon felülemelkedni megtanít.

E gondolat egyike azoknak, miket életemben legtöbbször s legörömestebb írtam le. Lesz szenvedő, úgy hívém, kinek vigasztalást nyújtand ezt általam is olvasni s lehetetlen volt e parányi írást azon nem kezdenem, midőn számodra írok, szeretett fiam, hogy vidám és bánatos napjaimban gyűjtött parányi kincsemből emléket alkossak,

Parainesis.

A balsors csapásaiból is eredhetnek magas érzelmek. Szerencse hiúvá is teszen, szerencsétlenség, ha nem közlelket ért, magábaszállást, önismerést, erőkifejtést hoz magával. Hányszor nem szült a veszteség hasonló lelkesedést a legragyogóbb győzelemhez! Mindenesetre, a fájdalom keresztül-röpülése gyötrelmes ugyan: de szelíd emberi érzelmeket többször támaszt, mint a gyönyör hosszú folyama. Iskola ez, melybe az Istenség nem mindig haragjából vezet bennünket. *Mohács.*

Balsors érezteti velünk, hogy emberek vagyunk; s ön fájdalmainkban tanuljuk tisztelni a szerencsétlent; ön fájdalmainkban ismerjük meg a nemesített vonást, mit a tisztalelkű szenvedő arcán keserv és küzdés nyomul hagytanak. Ezért áll a szenvedő oly közel embertársaihoz; ezért ád és vesz viszonérzelmek közt szánó keblet és vigasztalást; ezért talál részvevőket kínaiban és részvevőket örömeiben, ha búja szétoszolván, a felette tisztuló égre szemét bánat könnyei nélkül emelheti.

Magasztaló beszéd I. Ferenc király uralkodása negyvened évi ünnepén, 1832.

Ezerszer olvastam ez meg amaz herosról,[1] ez meg amaz bölcsről: mint tűrték a sors legkeményebb csapásait hideg nyugalomban. Nem, édes barátom, én őket sohasem értettem, én őket érteni soha nem fogom. Isten az embernek szenvedést mért, bizonyosan azért, hogy annak keserűjét érezze; s jaj annak, aki a természet mozdulatain így vagy amúgy erőszakot követ el. Nem rettegtet engem az a gondolat, hogy te sírsz, hogy te gyötrődöl; a fájdalomnak megvagynak a maga szakai, s azok egymást időről időre enyhülve váltják fel; csak azt rettegem, ha talán nagyobb csüggedés szállna reád, mint a te lágy lelked megbírná, ha talán az erőszakos megrázás egészségedet veszéllyel fenyegetné.

Szemeréhez, 1828.

Elhúnytak.

Ah, ki az elhúnyt felett könnyeket önt, magáért önti azokat. Jól nyugszik az eltemetkezett; szélvész és zaj nem hatnak a sírhanton keresztül. De mi, kik itt maradtunk, üresnek találjuk a helyet, hol az elköltözött áll vala; és nincs kép, nincs gondolat, mely azt betöltse; s e be nem tölthető ür képzeleténél kínosabb érzést gondolni nem lehet.

Vilma.

Sors.

A sorsnak kedvencei nincsenek, csak eszközei.

Kazinczy Ferenc felett.

[1] Hősről.

Boldogság.

Folyton kedvező szerencsében keresni boldogságot, egyoldalú törekedés; . . . boldogságra nemesen kifejlett kebel szükséges, s ily kifejlést csak a szenvedés pályáján nyerhetni. Szüntelen szerencse tartósan felhőtlen nyárhoz hasonlít, mely utoljára tompító hevével ellankaszt. Szenvedés az életben olyan, mint vészes éjszaka, mi után az elevenítő reggel mosolyogva virrad fel. Mint gőzkörünk a széltől, úgy tisztulnak indulataink a balsorsban; mint virágkelyhen a keresztülfutott zápor cseppei, úgy ragyognak arcainkon a bú könnyei, s általok a belső élet gazdagabban tenyész.

Celesztina.

Szerelem.

Szerelem! Ismeritek-e e szót? vagy inkább tudjátok-e, érzitek-e, bírjátok-e az értelmét, mit e szóban az anyatermészet öröktől fogva letett és fenntart? Mert szerelem az, ami e milliom formát a kezdetlen anyagból kifejté; szerelem az, ami e látszó és nem látszó világot által és keresztül lehelli; szerelem az, ami az ifjúnak ingert ád széjjelnézni maga körül, szomjúzni ismeret után, meleg részvéttel függeni az életen s kebelében lánggá nevelni minden szikrát, s minden képzeményt és gondolatot varázsszínben állítani fel. Mit a mindennap emberei e névvel nevezznek, az nem egyéb a mennyei fény egyetlen sugaránál, mely, a szerint, amily kebellel fogadtad, tisztán maradt vagy elsötétül: szelíden hevít vagy égető tűzzel borít el: de lelkedet minden esetben csak úgy emeli magasra, ha tőle egészen elfoglaltatni nem

engedted, ha vele és mellette minden szép és jó akadálytalan tenyészhet belsődben.

Mit várhattok az ifjúból, ki egész lényét, életének minden boldogságát, minden vágyait és törekedéseit a kedvelt leányka birtokával kötötte együvé? ki e birtokon túl és felül emelkedni nem tud; egy személyhez úgy fűzi magát, hogy az egészért szabadon nem munkálhat; ki úgy tud boldog lenni, hogy kényözönében az emberiség nagy célairól elfelejtkezhetik s úgy boldogtalan, hogy szíve minden más érzelemnek bezáródik; az legfellebb csak románhőssé[1] lehet; de azon szép pályák közül, mik az életben minden erősnek, minden tisztán hevülőnek nyitva állanak, egyet sem fog soha megfutni. *Celesztina.*

Erény.

Ismerni a jót könnyebb, mint követni; sőt még az sem nehéz, hogy némelykor jó, vagy épen nemes tettet vigyünk véghez: de egész éltedet meghatározott elv szerént intézve, sohasem tenni mást, mint amit az erkölcsiség kíván, s még akkor sem, midőn haszon, bátorlét, indulat heve, vagy szenvedelem ereje másfelé ragad: ezt hívják erénynek. És ez sokkal nagyobb, sokkal dicsőségesebb kincs, mintsem birtokába hosszú igyekezet nélkül juthatnánk. Mégse hidd ezt rendkívül fáradságosnak.

Parainesis.

Szabad akarat.

Az emberiség sorsnak enged; de nem mint rabszolga. Mindenkinek lehet szabad akaratra fel-

[1] Regényhőssé.

emelkedni. Földből egyéb nem jöhet ki, mint amit a természet belé alkotott; de vizsgálat és munka a természeti anyagokból mennyi ezer meg ezer alakot állíthatnak elő, ilyképen a természetben nem létezőket! Azért ne hidd, mintha ember születnék kész tehetséggel, mint atyja fejéből Pallas Athene. Kebledben és fejedben ezerféle erő szendereg, mit felkölteni, s kifejteni és alakítani ten dolgod. Ugyanazon személy teheti magát jóvá vagy gonosszá, bölccsé vagy esztelenné, indulat és körülmény rabjává, vagy urává; s ez az, ami az emberben szabad akaratnak mondatik. Isten teremtett s azt ember nem teheti; de a teremtés által letett anyagnak alakot adni, vagy azt alakról alakra változtatni magában és magán kívül: ez az emberiség hatalmi és szabadsági nagy köre. *Parainesis.*

Önérzet.

Sohasem volt és sohasem leszen ember, ki szíve és lelke tisztaságát üldözés és veszély közt is ég áldásának nem tartotta, ki magát balsorsban is boldogabbnak nem hitte a szerencsében tündöklő gonosznál. Nyugalom és önérzés a jámborság elválhatatlan két sajáta. E kettő által lehetséges baleseteket nemcsak eltűrni, de méltósággal szenvedni; s azokban nemcsak le nem alacsonyulni, de lélekben felemelkedni. E kettő teszen a sorssal küzdésre elég erőssé, erőssé a szerencse kísértetei ellen is, és a szerencse minden ragyogványai és biztatásai mit is tehetnének a férfiúval, ki a maga emberi érdemét és boldogságát valóbb alapra építni megtanulá?

Parainesis.

Önszeretet.

Az önszeretet saját hibáink iránt nem vakságot s kedvezést, de szemességet s kérlelhetetlenséget parancsol. *Berzsenyi Dániel versei.*

Embernek ártalmasb férge nincsen az önszeretetnél. *Kritika.*

Bátorság.

Minden halandó végzetét az ég
Két-két levélre festé; bús az első,
S a második víg. Gyakran nyílik a könyv
Ott, hol napunkra bánatot mutat,
De gyorsan olykor fordíthat kezünk,
Ha nem remegve nyúlunk a levélhez.

Perényiek.

Kitartás.

Valamely szép remény egyszeri vagy kétszeri, sokszor épen számtalanszori nem-teljesedése miatt sem kell kétségbeesni. A magot elvetjük s ki nem kél; újra vetünk s kikél, de a fűben eltapodtatik; s ismét vetünk s nemcsak kikél, de fejet hány s már-már érik s már-már sarló alá dűl, midőn felleg támad s a jég elveri. A kislelkű ember összeharapja ajkait, kezeit egymásba ölti, kétségbeesik, többet nem vet s nem is arat soha. De a lankadatlan férfiú kezdeni s százszor újra kezdeni nem fárad el; s ha mégsem boldogult, unokájának is meghagyja, hogy merényt merény után kezdjen; s íme egyszer eljön az idő, a mag kikél, nő, megérik, s gazdag ara-

tással örvendeztet. Való, a kezdő már sírban hever, de mi az? Ha az emberiség egészéért kell munkálni: ez az egész nem halandó.

Országgyűlési Napló.

Bizalom.

Van, mégis csak van ember, kiben bízni lehet. Ezen egy gondolat elég az emberiséget előttünk becsben tartani. *Bártfayhoz*, 1835.

Hit a nemesben a nemes jegye:
Másban ki bízik, bízik önmagában.

Perényiek.

Bizalmatlanság.

Kinek szívébe könnyen fér a gyanú, annak sorsa sokkal veszedelmesebb s szánásra méltóbb, mint azé, ki a bizodalomnak áldozatjává lett: míg bízunk a más virtusaiban, jele, hogy a virtus magvait még szíveinkben hordozzuk. *Döbrenteyhez*, 1816.

Az öregkor tisztelete.

Tiszteld az ősz hajakat! így tanított a régiség; s a régiségnek igaza volt. Nemcsak azért, mert az öregkor hosszú tapasztalás után bölcseségre vezet: nemcsak azért, mert az ifjú előtt minden öregben saját nemzőjének mintegy képmása tűnik fel; hanem leginkább azért, mert az aggság miatt roskadozó alak komoly eszméletre vonzza lelkeinket: mint valamely omladékos régi vár, valaha nyers, erőskeblű hősek víg laka; most csendes, lassan enyésző emlék, mozgás és zaj nélkül. Lelke s teste épségé-

ben jön a virágzó fiatal s képzelete a jelenlét örömeivel foglalatoskodik, midőn egy remegő fej redős arccal és hószín fürtökkel tűnik fel előtte. Évek folynak el s ilyen leszesz! ezt mondja néki minden mozdulat. És ő tiszteletlen haladjon el saját jövendőjének képe mellett? előre megvetést érdemlőnek jelelje ki magát, ha az idő kezei rajta is dúlva húzódnak keresztül? Nem! a régiségnek igaza van. Tisztelnünk kell az ősz hajakat az évek miatt, melyek felettünk is el fognak röppenni.

Magasztaló beszéd I. Ferenc kir. uralkodása negyvened évi ünnepén, 1832.

Igazságtalanság.

Egy ürügy alá nem rejtezhető igazságtalan tett a tevőnek többet árt, mint a szenvedőnek.

Országgyűlési Napló.

Tehetség.

Hajlandóság és tehetség két különböző dolog; s ki a hajlandóságot tehetségnek veszi: az mindég csalatkozik. *Parainesis.*

Ismeret.

Korunk sok ismeretet kíván s ez jó oldalai közé tartozik; de sok ismeret után kapkodás könnyen oda viszen, hogy címmel és színnel elégedjünk meg; s e hibára hajlás a kor rossz oldalai közt talán legrosszabb. *Parainesis.*

Könyvek.

A bölcseség legnagyobb mestere az élet; azonban gyakran felkeresd a rég elhúnytakat is, kik

tanulások, vizsgálatok és tapasztalatok által gyüjtött kincseiket a maradék számára könyveikbe letették. De jusson eszedbe: a könyvek száma végetlen, a te éveid pedig végesek; s óráidat s napjaidat oly sok egyéb foglalatosság kívánja magának. Mint az üres beszédű társalkodót: úgy kerüld a tartalmatlan könyvet. Sőt ne könnyen végy kezedbe oly művet, mely a genie lángjegyét homlokán nem hordja; a nagy író művét pedig mély figyelemmel tanuld keresztül. *Parainesis.*

Emberismeret.

Az ember külsője és belsője közt természetes viszony van; s ha valakiről ítélni akarsz: mindkettőre figyelmezned kell. Embert egyedül külsőjéről ítélni meg: vendégfogadósi bölcseség, melynek következményei a szerint változnak, amint felső ruhádat, vagy hangodat változtatod. *Parainesis.*

Hivatás.

Sok út visz a magasra; s ez utak közt nem egy van, mely mindenkinek hatalmában áll. Ha bámulatos művet írni, fontos ütközetet nyerni, phidiási szobrot alkotni, országos alkotmányt alapítani stb. nem mindentől telik: de elveit s érzéseit minden megtisztíthatja, magát erény követésére minden szoktathatja, hasznos ismereteket minden gyüjthet s napjait célirányos tettekben minden eltöltheti. Ne hidd, mintha a terhektől s kötelességektől, mik reád, mint szabad nemzet polgárára, természetesen háramlanak, tehetséged kicsiny voltának színe alatt magad felmenthetnéd; lángerő kevésnek adatik; azonban

minden egészséges lélek hosszú szorgalom által más tudományát, tapasztalását, példáját magáévá teheti; helyesen ítélni s pontosan egybehasonlítani megtanulhat; s vizsgálat és gyakorlatnál fogva a teremtő lelket ha el nem érheti, hozzája legalább közelíthet. *Parainesis.*

Ősz atya! homlokodon zöldell a pálma, pihenj el; Ifjú! pálmádért pályafutásnak eredj.

Alkalomra.

4. Művészet, irodalom.

Írói hivatás.

A könyvszerző rendeltetése magas rendeltetés. Ki az élet szempillantatnyi szükségei miatt s a könyváros parányi zsoldjáért irogatja be az íveket; ki valamely keresztülfutó véleménynek vagy hatalmasok céljainak áldozza tollát: az elvette jutalmát az életben s a maradék tiszteletére számot ne tartson. Camoens éhen hala meg. Rousseau üldöztetett; de fejéhez és kebléhez mindegyik hű maradt s dicsőségök el nem enyész örökké. Ha velök osztozni akarsz, ne válaszd a tágas utat, melyen a sokaság tolong; hanem vonulj félre s tedd meg a leghosszabb, legnehezebb menetelt; szállj le saját magadba. Vedd szoros vizsgálat alá minden érzelmeidet, gondolataidat s ismereteidet; s akár belső kútfőkből forrottak ki, akár tapasztalás, tanulgatás által kívülről eredtenek: válaszd ki közülök a jót, szépet és valót s tedd szíved és lelked elkerülhetet-

len szükségévé. Ez az első és legfontosabb lépés; mert csak így lehetséges írásaidnak a tiszta és való érzés bélyegét viselni. *Kritika.*

Ki kenyérért írogat, az méltóbb szánásra, mint aki napszámért kapál. *Parainesis.*

Ne, Múzsa, lantod reszkető húrjára
Ne jőjjön semmi durva, semmi rút;
Szennyetlen áll a Grátiák oltára,
Hol nyitva minden szépnek van az út.
A tiszta költő fűzhet csak hajára
Örökre hervadatlan koszorút,
Melyet remegvén szűz kezek fonának
Ékességül pirúló homlokának.

Szerelem.

A költészet értéke.

Jaj a költőnek, ha célja csak időtöltés vala! A való költészet s a filozófia komoly Múzsája rokonszövetségben állanak. Mindegyik magas emelkedésben lebeg az emberiség felett, pillantásait szüntelen arra fordítva. Két tolmácsa a léleknek, mely az állatemberben isteni eredetet bizonyít. Boldog, ki intéseiket érzeni és érteni megtanulhatá!

Berzsenyi Dániel felett.

Ha költő nevet csak az érdemel, ki nemesített érzelmeket hordoz keblében, ki a természetre, az emberi szenvedelmekre vizsgáló tekintetet vete, ki a való életet magas szempontokból vevé fel s dalát a szépnek és jónak s az örök dicsőségnek szentelé, hogy általa minden ifjú kebel szent lángra gyúlad-

jon: valljátok meg, akkor a költő bizonyos jótevője az emberiségnek; s nevét hála és tisztelet érzelmei közt kell neveznünk. *Berzsenyi Dániel felett.*

A művészet törvényei.

Az emberi ész alaptörvényei mindig és mindenütt ugyanazok s ha közönséges és magányos nevelés, ha vallás és polgári alkotmány, ha fonák észrevételekből eredt principiumok és szokások itt és ott elhomályosítják is, a vizsgáló fej eredeztetés, hasonlítás és következtetés által tisztába hozhatja: s az emberi észt Memphisben mint Athenaeben, Londonban, mint Otahaitiban bizonyos egyetemi szabásokra vonhatja vissza, mik az egész földkerekségen keresztül zsinórmérték-gyanánt szolgálnak. Ha így van az ésszel, így kell lenni az ízléssel is, mert ez a józan ész elengedhetetlen befolyása; s mondanom kellene, vezérlése alatt formált érzésnél nem egyéb. Az ízlés, való az, a személység sokféleségéhez képest ezerképen különbözik. De midőn egyetemiségről van szó, minden személységi különözésektől el kell vonni magunkat. Némely gyenge szem némely szín tündökletét el nem viselheti, amiben az erősebb kedvet talál; némely gyenge ideget a harmonika hangjai kellemetlen erővel ráznak meg, midőn az erősebb idegűt kellemesen mulatják; némely eldurvult érzékűt a tragikai szenvedély legerősb kilobbanása sem hoz figyelembe, midőn a kitisztult érzelmű ember szelíd, de jóltevő könnyet önt, az érzelékenységig elromlott pedig iszonyodva fordul el: azért melyik érezni tudó nem érzi, hogy Homér és Ossián, Sopho-

kles és Shakespeare, Virgil és Milton ugyanazon vonásokkal ismerték és rajzolták a szépet, nagyot, felségest s mindent, ami még ezekhez tartozik! Lehet-e józanon állítanunk, mintha Aristophanes korában a komikai tehetség más alkotórészekből állott volna, mint ma? A szép s minden vele határos érzés, minden kor, hely és éghajlat embereiben egyforma alapvonásokkal tündöklött. *Kritika.*

Lángelme és szabály.

A regula még inkább tartozik a geniere, mint más akárkire: mivel a jó és rossz igen gyakran ugyanazon forrásból erednek. A könnyűség hamar szül gondatlanságot, a nagy erő durvaságot, a fenség dagályt. *Berzsenyi Dániel versei.*

Vallásos művészet.

Mindaddig, míg a religió az emberi szívnek és léleknek legelső foglalatossága, az erkölcsiségnek legbiztosabb vezére s a társaságnak legerősb köteléke lenni meg nem szűnik: mindaddig a szépművészségnek azon ága, mely a religió érzését melegen tartani s így az erkölcs útját kellemesbbé, a társasági egybeköttetést szorosabbá tenni törekszik, a maga fő polcát el nem vesztheti.

Szónoklat.

Nemzet és irodalom.

Nem nyilván van-e, hogy a való nemzeti költésnek csak a nemzet kebelében lehet s kell szárnyára kelnie? Az idegen tűznél gyujtott fény a nemzetnek csak homály közül sugárzik.

Nemzeti hagyományok.

Nemzeti hagyomány és nemzeti poézis szoros függésben állanak egymással. Ahol ősi hagyomány vagy épen nincsen, vagy igen keskeny határokban áll, ott nemzeti poézis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját (tisztulást és folyamot nem található) lángjában sülyed el, vagy külföldi poézis világánál fog fáklyát gyujtani; s hangjai örökre idegenek lesznek hazájában.

Nemzeti hagyományok.

A költő, ki nem lel magának a nemzeti régiségben kielégítő világot, nyugtalanul csapong cél és határ nélkül magából kifelé; s vagy eltompulás a végtelenségben, vagy megromlott képzelődés a formátlanságban, vagy vészes érzelékenység az epedés által lészen csapongásának következése.

Nemzeti hagyományok.

Nemzeti irodalom és idegen-utánzás.

Sohasem hirdettem vak követést. Azt hiszem, minden ember, és minden nemzet, minden könyv, és minden literatúra a maga saját erejében, kiforrásában és színében legjobb. De a római nagyság talpkövei közül egyik legnevezetesebb az, ami szerint a halhatatlan nép mindent, amit idegeneknél magára nézve jól és hasznosan alkalmaztathatónak látott, azonnal eltanulni és sajátjává tenni kész vala.

Kritika.

Írói szabadság.

Hazámfiai! a literátori világ egyedül a józan ész, ízlés és tudomány igazgatása alatt van; hatalomegyesületek pedig, törvényszékek és törvényható-

ságok itt nincsenek, s veszedelem nélkül nem lehetnek. Minden író egy független státus; szabad magát mással összekapcsolni, vagy mástól elszigetelni; ... szabad írótársairól jól vagy rosszul szólani; szabad nyugalmát és dicsőségét elpazérlani vagy megalapítani; s e végetlen szabadságban, azaz függetlenségben egyedül a hatás és visszahatás ereje tartja az egyaránt[1], nehogy végetlen zavar következzék. *Kritika.*

Dal.

Mi a dal? Harmoniás szavakba öntése a gondolattá érlelt érzeménynek. *Berzsenyi Dániel felett.*

Önkritika.

Valameddig magunkat tömjénezzük, s parányi tehetségeinket nagyítóüvegen szemlélvén hibáinkra szemeinket lezárjuk; valameddig a bíráló kritikust kifogás nélkül garázdának, műveinket jobbítás alá nem eshetőknek, írói dicsőségünket csorbíthatatlannak hisszük: mindaddig gyermekek maradunk s a mély tudományok pályáján és a szépművészség mezején egyenlőleg erő és ízlés nélkül fogunk bolyongani. *Kritika.*

Kritika.

Kritika valamely mű felett nem egyéb, mint vizsgáló pillantást vetni az író lelkébe, kitalálni charakterét, követni őt azon kifejlésekben, melyek charakteréből, körülményeiből és studiumaiból természetesen eredtek, viszonyba tenni a művet szerzőével; majd a szépnek, jónak és valónak elveihez

[1] Egyensúlyt.

felemelkedni; mértéket venni a tökély legfensőbb lépcsőjéről s azt a műre alkalmaztatva határozni meg a távolságot és közelséget, mely a mű és mérték közt találkozik; s így kimutatni ugyan a botlást, de ugyanakkor példányul állítani fel, amit a géniusz lelke hatalmában teremtőleg tüntetett fel.

Berzsenyi Dániel felett.

III. Az író.

1. Munkásságának áttekintése.

Kölcsey írói munkássága igen sokoldalú. Greguss Ágost írja róla: „Nem tudjuk, inkább a költőt csodáljuk-e benne, vagy a tudóst: általában az íróművészt-e, vagy különösebben a bűvölő dalnokot, a kedves elbeszélőt, az elragadó szónokot, a nyájas levelezőt, a bölcs oktatót, az éles bírálót?... E gazdag író tulajdonkép több írót foglal magában."

Műveinek áttekintése a következő:

Lírai költemények. Szentimentális, elégikus dalok. (Legszebbek: *Elfojtódás, Ki búban ül, Csolnokon, Esti dal, Alkonyi dal, Hervadsz, Költő, Honvágy és szerelem.*)

Filozófiai költemények (*Vanitatum vanitas, Bordal, Küzdés, Igazság, Vigasztalás*).

Hazafias költemények (*Hymnus, Zrínyi dala, Zrínyi második éneke, Huszt, Rákos nymphájához, Fejdelmünk hajh!*)

Németes balladák és románcok. (Legszebbek: *Dobozi, Szép Lenka.*)

Novellák: *A vadász-lak, A kárpáti kincstár, A ferrói szent fa* (töredék).

Dráma-töredék: *Perényiek.*

Homér Iliásza: Ford., töredék.

Kritikák: *Kis János verseiről, Csokonairól, Berzsenyiről.* A legjobb: *Körner Zrinyijéről.*

Esztétikai munkák. Legértékesebbek: *Nemzeti hagyományok, A komikumról, Kritika.*

Történelmi és bölcseleti értekezések. (Fontosabbak: *Görög philosophia. — Töredékek* (vallástört. munka). *Historiai vázlatok a két magyar haza egyesülése s Magyarországnak a részekhez való joga felett.*)

Parainesis Kölcsey Kálmánhoz.

Beszédek. (A legértékesebbek:)

El nem mondott beszédek: *Mohács, Magyar játékszín, Vilma, Celesztina.*

Akadémiai beszédek: *Kazinczy Ferenc felett, Berzsenyi Dániel felett.*

Törvényszéki beszédek: *Védelem P. J. számára, Gyermekgyilkos R. d. M. ügyében.*

Megyei beszédek: *A szatmári adózó nép állapotáról, A sorsvonás tárgyában.*

Országgyűlési beszédek: *A magyar nyelv ügyében, Erdély s a részek ügyében, A lengyelek ügyében, Búcsú az országos rendektől.*

Országgyűlési Napló. 1832—3.

Országgyűlési izenetek és megyei iratok.

B. Wesselényi Miklós védelme.

Felelet a Mondolatra (Szemerével).

Levelek.

2. A költő.

Kölcsey egy baráti levélben így magyarázza meg, hogyan lett íróvá:

Írtam, mióta csak érezni és gondolkozni kezdettem: mert hogy is ne írjon az, kinek szíve oly sokszor van tele, s oly ritkán talál keblet, hová kiömölhessen? De nem előre feltett célból vegyültem literátoraink közé. Szükségem volt barátra; s kiket gyermekkoromtól fogva úgy neveztem, az egy Kállayt kivévén, megholtanak. Ezen megmaradottól el kelle válnom; s minthogy másként nem élhettem az életet, újakat kerestem. S íme ifjúságunknak romlott sergében nem találhattam fel őket egyebütt, hanem literátorink közt. S ez legyen literátori pályámnak egész históriája.

Döbrenteyhez, 1813.

A barátság, a szeretet, lelkének ez az alapvető nagy érzése, ad neki erőt dolgozni és kitartani a magyar irodalom szomorú viszonyai között:

A mi nemzeti literatúránknak nem nyujta kedvező pályát a sors; de adott nekünk szent érzeményeket a darabos pályán; s ha magunkat egymásban feltaláljuk s szeretjük, nem vigasztalhatjuk s hevíthetjük-e köztünk a hanyatlót azzal, amit Apollon a trójai hősöknek mondott: Nem tudnátok-e oly férfiak lenni, hogy a sorsnak ellenére is győzelmet vegyetek? *Döbrenteyhez*, 1813.

Akit ilyen érzelmi indítás visz az írói pályára, annál könnyen érthető, hogy széleskörű munkásságának minden

ágában a költő, a lírikus inspirációjával alkot. „Én, mint minden versifikáló, mikor a világról és emberekről szólok, legtöbbnyire csak magammal vesződöm." (Országgyűlési Napló.) „Költő mint dalnok és ítész, mint filozófus és szónok . . . mindenütt melegítő, hódító" (Toldy.) Pályájának első felében — a belső küzdés, a fájó vágyak és magábavonulás korában — lírája fejezi ki legteljesebben belső világát; második felében, — az altruista tevékenység korában — beszédeiben szól leglelkéből. De épen ezért szónoki műveiben is igen erős a lírai, egyéni elem: a költészet.

Szorosabb értelemben vett költészete irodalomtörténeti helyét tekintve kettős arcú. Elvei, formái, irodalmi rokonszenvei a Kazinczy-féle német-görög klasszikus irányhoz sorolják, de lelke, ez a háborgó és érzelmes lélek, és egész lírai mondanivalója a születő romanticizmus első nagy lírikusának mutatják. A Kazinczy-féle „tiszta emberiesség" és németes ízlés irányát, annak formai sikerei után, ő tölti meg először mély és igaz költői tartalommal, a német szentimentális líra nála lesz Magyarországon legmélyebbé és legegyénibbé, és a romantikus élménynek ő ad először művészi hangot. Izlésének és érdeklődésének sokoldalúsága és komoly használni-akarása úttörő kísérletekkel próbálja gazdagítani irodalmunkat. Amint a magyar művészi szónoklatnak, a magas szempontú komoly kritikának és esztétikai irodalmunknak ő az első nagyhatású megindítója, a szorosan vett költészetben is nem egy új pályát tör: a német balladát ő ülteti át hozzánk; novellái, drámatöredéke, műfordításai, a sajátos magyar dal műformájá-

nak állhatatos keresése: mind érdekes és termékeny kezdemények.

Ha pedig azt keressük, hogy költészetének elévülhetetlen irodalomtörténeti jelentőségén kívül mi ebben a költészetben a magában is halhatatlan, mindenki számára való érték, ezt lírájában találjuk meg, és pedig két ponton is.

Kölcseynek két nagy és mély egyéni lírai élménye van és ennek megfelelően két sajátos lírai stílusa; mind a kettőnek tudott igaz és azért maradandó költői kifejezést találni.

Pályája első felének nagy élménye a belső harmóniáért való harc, a remegően érzékeny léleknek és az ellenséges életkörülményeknek, a görög-francia racionalista elménck és a meleg, modern, keresztény szívnek az a nehéz küzdelme, amelyet föntebb vázolni próbáltunk. Ezt az élményt a német szentimentális költészetnek sekélyebb belső tartalmak számára készült, mesterkéltebb formáiban próbálta kifejezni. Természetes, hogy ez a törekvés csak ritkán sikerülhetett; leginkább, könnyen érthetőleg, ennek az élménynek azt a hangulatát fejezhette ki adaequat módon a német formákban, amely belőle a szentimentális lelkivilággal legrokonabb volt: a sóvárgó, testetlen vágyakozást. Legtökéletesebben az *Elfojtódás*, a *Csolnakon*, a *Hervadsz* és az *Esti dal*ban sikerült megtalálnia a keresett hangot; költészete első felének talán ezek a legigazibb értékei. Egészben véve ezt a költészetet szépen jellemzi Toldy Ferenc:

Dalaiban homályos érzetek, tárgyatlan fájdalom és kéj uralkodnak. Mindenütt eszményi világ utáni

sóvárgás... Bolyongó fantáziája andalgásaiban bekalandozza a mithoszi, a históriai, a természetvilágot, melyeknek minden ízecskéje nála misztikus élettel bír. Alakjai, a nap arany sugaraitól, vagy a hold halvány világától fénylő ködön keresztül, éles körrajzok nélkül rezgenek át. Ezekhez képest ritkán állít szabatos, világos conceptiót elé... Zenészeti költészet, vagy inkább zene az ő költészete, melynek ideái nem tiszták, határozottak s ezért meg nem foghatók, de mely hangulatába bennünket ellenállhatatlanul elmerít. Nyelve is szaggatott, fordulataiban merész, kifejezéseiben szabatlan, képekben dúskodó, szökellő folyamatában pedig zengzetesb, dallamosabb minden más költőinkénél.

A magy. nemz. ir. tört. rövid előadásban. II. k.

De talán önmaga jellemezte ezt a költészetet a legszebben:

Ah, mert erőnk önérzetében
Gyöngék vagyunk,
S ha mérközünk az istenekkel,
S ha a sphaerák zengzetébe
Vegyítjük hangjainkat,
Mint álom lészen énekünk,
S mint lengő felleg árnya,
Mely zöld mezők felett
Fut szélnek szárnyain. *Küzdés.*

Magát ezt a lírai stílust, ezt a homályos, inkább szuggesztív és zenei elemekkel, semmint fogalmi eszközökkel hatásos, nem egyszer a szimbolista-dekadens modern líra stílu-

sára emlékeztető líraiságot érdekesen fejtegeti Horváth János:

Az ő liráját valami magasztos, elérhetetlen, soha meg nem határozott „ideál" utáni sóvárgás jellemzi. Egy indokolatlan fájdalom, mely elérhetetlen messzeségben balzsamot keres; vágy, mely a képzeletet ingerli, tárgytalan képzelet, mely a vágyat szítja: gyümölcs, mely Tantalus feje fölött függ, de ha utána nyúl, felkapódik s szomjúságát a csalatkozással egész az elepedésig fokozza. S mind e paradox, e gyötrelmes játék ott benn folyik a lélekben: ott „közel leng e bús messzeség". Úgy-e bár, egy ily természetű sóvárgás, mely pedig Kölcseynek állandó lírai tárgya, „nem tűri a tiszta felfogást?" S ha igen, velejár a homály, vele a zeneiség, mi a kifejezhetetlent a maga sajátos varázsával, szuggeráló tündér-erejével iparkodik megsejtetni.

Önéletrajza számos adattal igazolja, hogy költői stílusa sajátos jellegét különc életmódja fejlesztette ki. Ez a megdöbbentő elzárkózottság; hónapok, hosszú esztendők társtalan magánya; a magára utalt s az eleven élet fölfrissítő benyomásaitól elzárt lélek önkínzó magábamélyedése; ez az időnkint teljes semmittevésbe roskadás; a gyakori virrasztások, mire a megtagadott testiség csak folytonos túlcsigázással képes: nem csupán hypochondriára teszik hajlandóvá az így élő embert, hanem a lelki erők egyensúlyát is megzavarják. Az ilyen életmódot a testi s lelki tevékenység végzetes aránytalansága jellemzi. A jogaiból kifosztott test teljes tétlenségre van kárhoztatva s egyedül a lélek van állandó tevé-

kenységben. De minő ez a tevékenység? Nem jutván hozzá semmi testiség, semmi élmény, semmi reális valóság, örökké csak önmagát nézi s önmagában csak az abstractumot látja, a kézzel foghatatlant, az érzékfölöttit. S ez önszemléletben éppúgy kimerül, mint a tükörben önmagát sokáig néző szem, — egész a káprázatig. S ha aztán e szemlélet szóbeli, költői kifejezésére törekszik, szomorú vergődés lesz az eredménye. Ily tevékenységbe, ily természetellenes megerőltetésbe a lélek csakhamar belefárad s ha mégis ébrenlétre kényszeríttetik, úgy jár, mint az álmos ember, ki le nem fekhetvén erőt vesz magán, addig-addig, hogy később, még ha lehetne, sem tud elaludni s ébersége a nappalinál is teljesebb, lázasabb lesz.

Ez a lázas éberség, egy már ellankadt, de erőnek erejével újra felkorbácsolt lélek túlcsigázott rajongása a Kölcsey inspirációja: „A költő — úgymond — a lelkesedés pillantatiban a tapasztalás nyomasztó világából kikapva él". Igen, az ily pillanatokban elvész a tapasztalás, a szigorú józan ész fegyelmező ereje, a költő az érzékfelettiben csapong s beszéde is ahhoz képest valami túlvilági, aetheri, zenei színezetet nyer.

Ady s a legújabb magyar líra 58. l. s köv.

Kölcsey pályájának második szakaszát a keresztény-sztoikus harmónia és az altruista tevékenység jellemzi. Ez meglátszik költészetén is.

„Számot veték magammal; azt hivém, legyen erőm a világ bajaiba lépni . . . gazda lettem s (1819) hivatalbeli. Egyik mint másik állapot küzdéssel jár,

de mint literátorra nagy befolyással volt. Ettől kezdve az oratori pálya, több élet (wahres Leben) munkáimban" — írja Szemerének (1833).

Önéletrajzi levele.

Ez a „több élet", ez a frissebb, konkrétebb élettapasztalás széttöri a szentimentális líra szűk formáit és új, egységesebb, elevenebb formákat keres. A *Nemzeti hagyományok* írója meg is találja ezeknek a friss formáknak ősforrását: a népköltést. Már a csekei magányban innen próbálja ellesni a formát:

Ha sötét képeim engedék, a paraszt dal tonját találgatám. Nehezebb studiumom egész életemben nem vala. A sentimentál-lyrisch ünnepélyes hangjától a sokszor elkeseredett lelket szeszélyesen, dévaj és mégis meleg, és mégis nemes hangra vinni által, nehéz théma volt. Felvettem valami rímről rímre, s tárgyról tárgyra ugráló paraszt dalt, s annak formájára csináltam előbb a legmindennapibb, keresetlen, pór kitételekkel dalt, s azután úgy nemesítém meg egyik sort a másik után. Így támadt a *Hervadsz, hervadsz, szerelem rózsája;* mely évekig csak emlékezetemben élt; így az *Ültem csolnakomban*, melyen talán még most is látszik, hogy valaha fonókába illő nyelven volt írva. *U. o.*

Hogy Kazinczy és Mathisson tanítványának, Csokonai szigorú bírálójának a népies hangot megtalálni és Petőfi feladatát megoldani nem sikerülhetett, azon nincs mit csodálkozni. Az egészséges törekvést azonban ez a kísérlet érdekesen mutatja. De mutatják ezt költészetének tárgyai is: egyre nagyobb számban vonulnak be oda a való, átélt

élmények. A *Tisztújítás*, a *Balassa*, a *Pipadal*, a *Paulina emlékkönyvébe*: egyik vagy másik oldalról, de mind a „több élet" friss fuvallatát lehellik.

Ebbe az élményszerűbb, konkrétebb stilusba kell sorolnunk azt a néhány sötéthangú filozófiai költeményt is (*Vanitatum vanitas*, *Bordal*, *Ki búban ül*, *Igazság*), amelyekben a sztoikus élménynek, a nemes dacnak és világmegvetésnek ad kifejezést. Már ezek — főleg a leghatalmasabb, a *Vanitatum vanitas* — nem illenek bele a szentimentális keretek közé. Semmi homály, semmi elmosódottság bennük: arrafelé mutatnak, ahol Kölcsey új stílusának legérettebb remekei emelkednek, a hazafiasság nagy, elégikus ódái.

Hazafias költészete sem találta meg hangját egyszerre. Kettős iskolában fejlődött ki ez a stílus. Az egyik a szentimentális Kölcsey lírája (*Rákos nymphájához* és részben a *Fejdelmünk hajh!* még ennek emlékét viselik); a másik a szónok Kölcsey rétorikus-patetikus ihlete: a *Mohács* és a *Játékszíni beszéd* iskolája. De az igazi inspirációt a való élettel való érintkezés és a belső elnyugvás biztossága adja meg ennek a második korszaknak. A *Hymnus*, a *Zrínyi két dala*, a *Huszt* és még néhány költemény, a *Vanitatum vanitasszal* együtt új stílust jelentenek Kölcsey költészetében. Ezt a stílust a régivel szemben két új vonás jellemzi.

Az egyik a mondanivaló határozottsága, fogalmilag is hozzáférhető egyszerűsége. Semmi elmosódottság, semmi bizonytalan sóvárgás. Nem vértelen ideálok, nem Paphosok és Árkádiák lebegnek a költő lelke előtt, hanem határo-

zott, emberi célok, vágyak: a lélek konkrét megnyugvása, Istenáldás, nemzeti becsület és haladás. Nincs egy sora, amelyet meg ne értenénk. A költő nagy lépést tett a valódi klasszicizmus felé; de ezt a lépést nem programmszerű utánzás tétette, hanem lelkének belső fejlődése.

Ehhez képest a stilisztikája is egyszerűsödött. A sejtelmes, elmosódott képek eltűntek; a képek száma általában is csökkent, de főleg megváltozott: kevesebb a festőiség bennük, több a plasztika. Egész stilusában kevesebb a zeneiség, több a klasszikus ritmika. Határozott formák, kiszabott strófák, szabályos rímelés: és mintha a nyelve is jobban símulna most ezekbe a formákba, mint régen. Szabatosabb, egyszerűbb, símább: klasszikusabb.

De ha csökkent is a régi zeneiség, épen nem csökkent a költemény szuggesztív ereje, Csakhogy most más a forrása. Régen a szelíd meghatottság, a fájó-merengő érzelem líraisága ömlött el versein, most a lélekbetöltő nagy érzelem hatalma árad el rajta. Régen meghatott, most magával ragad. Lehetetlen nem éreznünk: olyan ember szól, aki mindenestül benne van abban, amit mond. Ritkán sikerül költőnek annyira mindenestül beleönteni magát a versbe, mint Kölcseynek ezekbe a szerencsés remekekbe. A *Vanitatum vanitas*nak egyfelől, a *Zrínyi-énekek*nek másfelől ez ad olyan hatalmas belső erőt: a belső igazság ereje ez. Az első, a szentimentális Kölcseyt a hangulatosság avatta lírikussá, a másodikat, a klasszikust az egyszerűség és az erő teszi naggyá.

3. A szónok.

A szónok Kölcseyt így jellemzi Pintér Jenő:

Szónoki hajlamai korán megnyilatkoztak s ha nyilvános helyen hosszú ideig nem volt is alkalma beszélni, a szónoklatot, mint irodalmi műfajt, tanulókora után buzgón művelte.

Kölcsey szónoklatai közül a régebbiek költött esetekre készített beszédek, voltaképpen tehát szónoki stílgyakorlatok. E rétorikai stílpróbákkal iskolázni akarta magát a nyilvános szónoki gyakorlat éveire. Efajta szónoklati előtanulmányainak sorát a *Védelem P. J. számára* nyitja meg. Ez a stílpróbája s a *Gyermekgyilkos R. d. M. ügyében* készített dolgozata törvényszéki beszéd. Az előbbiben egy férjgyilkos feleséget, az utóbbiban egy gyermekgyilkos anyát védelmez. Mindkettő nemes példája a stílművészetnek. Arányosan kikerekített körmondatai Cicero hatását mutatják. Még megkapóbb *Mohács* című emlékbeszéde, melyet a szerencsétlen ütközet háromszázéves fordulójára készített. Az odaadó hazaszeretetet magasztalta benne. Magáról a végzetes csatáról alig szólt, csak alkalom ez számára és kiindulópont, hogy a hazafiúi összetartás szentségét s a feledhetetlen nemzeti multat dicsőíthesse. Kevés olyan prózai szöveg van irodalmunkban, mely a nemzeti mult fontosságáról szólva, mélységben és pompában vetekedhetnék ezzel a klasszikus szárnyalású emlékbeszéddel. A *Magyar játékszínről* szóló beszéde a nemzeti színészet fontosságának bizonyítása s ezzel kapcsolatban a magyar nyelv védelme... Egyik soha el nem mondott beszédében

*Vilmá*ban, a korán elhunyt Szemere Pálné Szemere Krisztina emlékét újította meg. Egy kedves és vonzó női lélek gyöngéd és megható rajza ez, át és átszőve a halál filozófiájának búsongó poézisével. *Celesztina* is egy eszményi női alaknak dicsőítése, de az egyéni visszaemlékezések finom szálai egészen eltűnnek a költő filozofálásának dús szövetében. Megkapó önvallomásokat olvasunk itt s édesbús ábrándokat az emberi élet tavaszáról, az ifjúkor vágyairól, reményeiről és csalódásairól.

De az ifjúkor évei eltünnek s Kölcsey csekei magányát odahagyva, megyéje leghíresebb politikai szónoka lett. Megyei beszédei közül kettő emelkedik ki: a *szatmári adózó nép állapotáról* és a *sorsvonás tárgyában*. Humánus felfogás hatja át mindkettőt. Az előbbiben az adózó jobbágynép terheinek könnyítéséről s a galiciai zsidóság beözönlésének fenyegető veszedelméről szólt, az utóbbiban a katonaélet és katonafogdosás embertelenségeire hívta fel a figyelmet. Országgyűlési szónoklatai közül különösen figyelemreméltó, mikor a jobbágyság nyomorát ecseteli. Nem egyedül az emberiesen érző földesúr jóindulatával szól, hanem elsősorban az éles elmével gondolkodó jogász pompás érvelésével s ha mondatai klasszikus szabatosságúak is, a költői színezéssel takarékosan bánik.

A szónoki pályán mégis mint akadémiai emlékbeszéd-író emelkedett legmagasabbra. *Kazinczy Ferenc* felett 1832 őszén tartotta emlékbeszédét a M. Tud. Akadémia közülésében. Mai napig sem írt senki ehhez hasonló összefoglaló jellemzést Kazinczy küzdelmes éveiről, e „borzasztólag szép pályáról".

A sötét alaptónusú írói arckép az embert és az írót egyforma megértéssel s a stílragyogás és tartalmi mélység ritka hangulategységével állítja az utókor elé. „Rokonom és barátom, tanítóm és társam vala; s most, midőn szavam az elnyugodott felett fog hangzani, keblembe zárjam-e fájdalmamat? Féljek-e, ha kínos érzelmeket rezzentek fel? S a visszaemlékezés szelid óhajtásai helyett könnycseppeket fakasztok? És bár fakaszthatnék szívből forró vérkönnyeket! Bár szózatom villámerővel hatná keresztül a hazát s e nemzetet, mely saját jeleseit századok óta könnyezetlen látá sírba szállani; s nem tudá, hogy neki áldozának fel minden szerencsét; maradékaikra nem hagyhatván egyebet a meg nem ismert, meg nem jutalmazott, sokszor éppen eltaposott érdem keserű dicsőségénél." Ugyanez a gyászos, ünnepies, megdöbbentő komorság jellemzi *Berzsenyi Dániel felett* 1836 őszén tartott emlékbeszédét.

Kölcsey ezzel a fölötte nevezetes két beszédével iskolát alapított a magyar akadémiai szónoklatban. Emlékbeszédei mintául szolgáltak a későbbi szónokoknak. De klasszikus példányok gyanánt fogták fel törvényszéki és politikai szónoklatait is. Tőle tanult a magyar országgyűlés ifjabb szónoki nemzedéke s nyelvművészetét és bölcselmi mélységét iparkodtak utánozni legjelesebb szónokaink. Valami csodálatos zengzetesség hallik ki soraiból. Numerozitás a mondatokban, hangzatosság a nyelvben, művészet a formában. Mély gondolatok és megragadó költői képek ötvösmunkája minden nagyobb beszéde. A bölcselő és stílművész szól

szövegeiből. Mikor a hazaszeretet erényét fejtegeti, mikor a hazafiúi kötelességek megváltó erejéről ír, rendszerint ott emelkedik gondolatkincse a stílművészet ormaira.

A magy. ir. tört. Bessenyei György felléptétől Kazinczy Ferencz haláláig. 2. k.

4. A kritikus és esztétikus.

Kölcseyt erről az oldalról így jellemzi Gyulai Pál:

Mi sem volt különösebb, mint a hallgatag, magába vonult, szelíd és érzelmes ifjú a kritika küzdő homokján, s mégis az egész országban senkit sem illetett meg méltóbban e szerep, mint őt. Behatóan tanulmányozta a klasszikai és modern irodalmakat, erősb ítéletű és tisztább, hajthatatlanabb jellemű bárkinél. Szigora és hajthatatlansága még Kazinczyt is megdöbbentette. Kölcsey úgy hitte, hogy nem a kicsiny, hanem a nagy írókat kell bírálni. Egy könyv, mely ezreket lelkesít és gyönyörködtet, nem maradhat ellenőrzés, vizsgálat nélkül: vajjon az eszmék mind igazak-e s a gyönyörnek, melyet belőle merítünk, nincs-e zavaros forrása is? A valódi kritika az irodalom filozófiája és lelkiismerete egyszersmind. Nem egyéb, mint pillantást vetni az író lelkébe, kitalálni jellemét, követni őt azon kifejlésekben, melyek jelleméből, körülményeiből és tanulmányaiból természetesen erednek, viszonyba hozni a művet szerzőjével; majd a szépnek, jónak és valónak elveihez fölemelkedni, mértéket venni a tökély legfensőbb lépcsőjéről s azt a műre alkalmazva hatá-

rozni meg a távolságot és közelséget, amely a mű és mérték között találkozik s így kimutatni ugyan a botlást, de ugyanakkor példányul állítani fel amit a géniusz lelke hatalmában teremtett. E szempontokból kiindulva bírálta meg Kölcsey a nemzet két nagy költőjét: Csokonait és Berzsenyit a visszatetszés zaja közt. Azóta 70 év tölt el[1] és e bírálatokból nem egy eszmét, jellemvonást vett át irodalomtörténetünk, ami azt mutatja, hogy a szigorú biráló nem sokban tévedett.

Hirdette, hogy a kritika nem az egyéni ízlés szeszélye, vagy önkényesen felállított szabályok alkalmazása, hanem az emberi lélek természetéből folyó általános törvényeké, amelyek az idő változásai között is lényegökben ugyanazok maradnak. Hirdette, hogy tanulmány nélkül a lángész is gyakran megbotlik, mert nagyság és dagály, erő és zabolátlanság, naivság és gyermekeskedés s több ilyenek, nagyon közel állanak egymáshoz. Hirdette, hogy valameddig magunkat tömjénezzük s parányi tehetségeinket nagyítóüvegen szemlélvén hibáinkra szemeinket bezárjuk; valameddig a bíráló kritikust kifogás nélkül garázdának, műveinket jobbítás alá nem eshetőknek, írói dicsőségünket csorbíthatatlannak hisszük: mindaddig gyermekek maradunk a mély tudományok pályáján s a szépművészség mezején egyaránt erő és ízlés nélkül fogunk bolyongni. Így védve a kritika jogait s az esztétikai elmélet fontosságát, kisebb bírálatok mellett néhány nagyobb tanulmányt írt, melyekkel úgyszólva esztétikai irodalmunkat kezdeményezte. Különösen ki-

[1] Gyulai 1890-ben mondotta ezt a beszédet.

válnak a *Komikum* és *Körner Zrínyijéről* írt tanulmányai, melyekkel dramaturgiánk alapját vetette meg s a *Nemzeti hagyományok* című, melyben már feltűnnek költészetünk nemzetibb fejlődésének körvonalai. E tanulmány koronája Kölcsey esztétikai dolgozatainak s költészetünk jövőjének tör ösvényt. Ő a német-görög klasszicizmusnak volt híve s általában a német költészet aranykorának hatása alatt állott, mint Kazinczy s a legtöbb magyar költő. De mennél inkább fejlődött, mennél mélyebben tanulmányozta eredetiben a görög költészetet, annál inkább meggyőződött, hogy nem magát a görög költészetet kell tanulmányoznunk, hanem azt a módot, amellyel a görögök költészetüket nemzetivé fejlesztették. Sokat tanulhatunk a görög és német költészetből, de ez a főtanulmány. Azért vissza kell térnünk a nemzeti hagyományokhoz. „Ahol ősi hagyomány épen nincsen, vagy keskeny határokban áll — úgymond, — ott nemzeti poézis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját, tisztulást és folyamot nem található lángjában sülyed el, vagy külföldi poézis világánál fog fáklyát gyujtani; s hangjai örökké idegenek lesznek hazájában. Mert a nemzeti poézis a nemzeti történet körében kezdi pályáját s a lírának később feltámadó s individuális érzelmeket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazaivá, hol az a nemzeti történet régibb múzsájától kölcsönöz sajátságot, és személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnemesített életkör nimbuszán keresztül sugároztatja." S egyszersmind nem haboz kimondani, hogy a nemzeti költészet eredeti szikráit a népdalokban kell keresni. Vajjon nem

Kisfaludy Károly és Vörösmarty, majd Petőfi és Arany pályáját jelölik-e ez eszmék? S vajjon két évtized mulva nem kezdett-e egészen nemzetivé válni költészetünk?

Bírálatai és esztétikai tanulmányai nemcsak a gazdag ismeret és a filozófiai szellem erejével hatottak, hanem a forma szépségével is. A tudományt ízléssel párosította, az eszmét szép érzéssel; a görög prózaírók tanulmányából merítette az egyszerűséget, rövidséget, világosságot s hozzáadta lelkéből a mély érzést: páthosz és gúny, a borongás és fölemelkedés elemeit. Ő adja meg a megújuló magyar prózának a szónoki lendületet, mely eddig abban hiányzott. A klasszicizmus sehol sem hatott irodalmunkra termékenyítőbben.

Kölcsey Ferenc. (Emlékbeszédei I. k.)

A Kölcsey-irodalom áttekintése.

Kiadások:

Kölcsey F. minden munkái. 6 köt. Pest, 1840—48. Sajtó alá rend. b. Eötvös József, Szemere Pál és Szalay László.

Kölcsey F. minden munkái. Második, bővített kiad. 8 köt. Pest, 1859—61.

Kölcsey F. minden munkái. Harmadik, bővített kiad. 10 köt. Budapest, 1886—87. Franklin-Társ. (Ez a legjobb kiadás.)

A kisebb kiadások közül leghasznosabbak:

Kölcsey F. munkái. Magyar Remekírók. Franklin-Társ. Bpest, 1903. Sajtó alá rend. Angyal Dávid.

Kölcsey F. munkái. Remekírók képes könyvtára. (Jancsó Benedek.)

Kölcsey F. versei. Olcsó Ktár 224—8. sz.

Kölcsey F. elbeszélései. Olcsó Ktár 6—7. sz.

Kölcsey F. válogatott szónoki művei. Olcsó Ktár 37—40. (A Parainesissel.)

Kölcsey F. Országgyűtési naplója. Olcsó Ktár 416—20. sz.

Kölcsey F. Válogatott versei. Magyar Kt. 95. sz. (Négyesy László).

Kölcsey F. Válogatott beszédei. Magyar Kt. 61. (Radnai R.)

Életrajzok:

Toldy Ferencé: Összegyüjtött munkáinak IV. kötetében (Pest, 1871.) és a Franklin-Társ. tízkötetes Kölcsey-kiadása I. kötetében.

Vajda Viktor: Kölcsey F. Budapest, 1875.

Jancsó Benedek: Kölcsey F. élete és művei. Bpest, 1885. Nemzeti Ktár 38. köt. (Ez a legjobb életrajz.)

Vértesy Jenő: Kölcsey F. Bpest, 1906. M. Tört. Életrajzok, 22. évf.

Érdekes emlékezések és adatok:

Kállay Ferenc: Kölcsey F. gyermek- és ifjúkori életrajza. Pest, 1839.

Obernyik Károly: Kölcsey F. házi körében. O. K. össz. munk. IV. köt.

Ormós Zsigmond: Visszaemlékezések Kölcsey F.-re. Tört. és Régészeti Értesítő II. köt. 1876.

Széchy Károly: Kölcsey F.-ről. (Sz. K. kisebb tanulmányai.)

Fejtegetések, méltatások:

B. Eötvös József akad. emlékbeszéde (B. E. J. összes munkái 8. köt.)

Szemere Bertalan: Kölcsey emlékezete. (Budapesti Árvízkönyv IV. köt. és Sz. B. szépirod. dolg. és szónoklatai. Bpest.)

Pap Endre: Kölcsey F. Magyar szónokok és státusférfiak. Kiadja Csengery A. Pest, 1851.
Greguss Ágost: Kölcsey F. Tanulmányok. I. köt.
Gyulai Pál Emlékbeszéde. Gy. P. Emlékbesz. I. köt.
Angyal Dávid: Kölcsey F. Bpesti Szemle 1903. (A legjobb Kölcsey-tanulmány).
Nagy József: Kölcsey mint kritikus. Irodtört. Közl. 1909.
Bartók György: Kölcsey kritikája és a kritikai művészet. Erdélyi Múzeum 1911.
Szegedy Rezső: Kölcsey esztétikai dolgozatai. Egy. Philol. Közlöny. 1894.
Révhegyi Rózsi: Kölcsey mint esztétikus. Athenaeum. 1912.

MÚZEUM-KÖRÚT 6.